

**Univerzita Karlova**

**Filozofická fakulta**

Ústav translatologie



**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

Mgr. Irena Štětínová

Komentovaný překlad: Lama Jampa Thaye, *Wisdom in Exile: Buddhism and Modern Times*.  
Dechen Foundation, 2017, vybrané kapitoly.

Annotated translation: Lama Jampa Thaye, *Wisdom in Exile: Buddhism and Modern Times*.  
Dechen Foundation, 2017, selected chapters.

Praha 2022

Vedoucí práce: PhDr. David Mraček, Ph.D.

## **Zadání**

Zadaný text přeložte do češtiny a svůj překlad doprovodte překladatelským komentářem v rozsahu min. 20 normostran. Komentář slouží k provedení překladatelské analýzy, která by měla předcházet překladu: v jejím rámci celkově charakterizujte výchozí text; uveďte, s jakým cílem a jakou funkcí byl napsán a jaké stylistické postupy autor/ka volí k dosažení svého záměru. Dále uvažujte o nové, české komunikační situaci překladu – tato situace, byť hypotetická, bude v komentáři představena. Vysvětlete, zda a proč jsou funkce a cíl v této nové komunikační situaci, a v závislosti na nich styl, v textu vašeho překladu stejné či pozměněné. Dále, v novém oddílu komentáře, popište, na jaké problémy jste v překladu narazil/a, a zdůvodněte použité překladatelské postupy a nezbytné posuny, které jste v překladu provedl/a na úrovni lexika, syntaxe a celkově v rovině stylistické, případně kompoziční. Postupujte přitom od celkové koncepce svého překladu k dílčím řešením. Citovaná vlastní řešení, která budete uvádět jako důkazy vámi zvolených postupů, opatřete odkazy ke stránkám překladu i originálu. Komentář opatřete na závěr bibliografickým soupisem použitých primárních i sekundárních zdrojů, včetně internetových.

## **Poděkování**

Ráda bych touto cestou poděkovala především vedoucímu této bakalářské práce PhDr. Davidu Mračkovi, Ph.D., za jeho cenný čas, ochotu, trpělivost a nedocenitelné rady. Díky patří také lamovi Džampovi, mým přátelům a rodině za veškerou podporu.

*Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.*

*V Praze dne 9. května 2022*

*Irena Štětinová*

## **Abstrakt**

Tato bakalářská práce se zabývá překladem vybraných kapitol z knihy *Wisdom in Exile: Buddhism and Modern Times*. Autorem této publikace je Lama Jampa Thaye, který v ní v sérii esejí pojednává o současné roli buddhismu v západní kultuře. Druhá část práce je komentář k překladu, který zahrnuje překladatelskou analýzu výchozího textu, popis překladatelské metody, typologii překladatelských problémů a posunů s konkrétními příklady.

## **Klíčová slova**

buddhismus, překladatelské problémy, překladatelské posuny, překladatelské postupy

## **Abstract**

The present thesis offers a translation of selected chapters from *Wisdom in Exile: Buddhism and Modern Times* by Lama Jampa Thaye. In a series of essays, the book discusses the current role of Buddhism in Western culture. The second part of the thesis contains a commentary on the translation, consisting of a translation analysis of the source text, a description of the selected method of translation, and a typology of translation problems and shifts with specific examples.

## **Key words**

Buddhism, translation problems, translation shifts, translation solutions

# Obsah

1	Úvod.....	6
2	Text překladu .....	7
3	Komentář k překladu .....	23
3.1	Fiktivní zadání .....	23
3.2	Překladatelská analýza originálu .....	24
3.2.1	Vnětextové faktory.....	24
3.2.2	Funkce a stylistické zařazení.....	27
3.2.3	Vnitrotextové faktory .....	28
3.3	Metoda překladu .....	34
3.4	Překladatelské problémy a jejich řešení.....	35
3.4.1	Syntaktická rovina .....	35
3.4.2	Lexikální rovina.....	40
3.4.3	Pragmatická rovina.....	46
3.4.4	Intertextualita .....	47
3.4.5	Další překladatelské problémy .....	49
4	Závěr .....	51
5	Seznam použité literatury .....	52
6	Seznam příloh .....	57

## 1 Úvod

Tato bakalářská práce v souladu se zadáním sestává ze dvou hlavních částí. V první z nich představuji svůj překlad čtyř kapitol z knihy *Wisdom in Exile: Buddhism and Modern Times* britského autora, který vystupuje pod jménem Lama Jampa Thaye. Druhá část je překladatelským komentářem a obsahuje translatologickou analýzu originálu dle modelu Christiane Nordové (Nord 1991), představení nové fiktivní komunikační situace, reflexi metody překladu a komentář k vybraným překladatelským problémům a posunům.

Knih, z níž jsem kapitoly k překladu vybrala, nezapadá do obvyklých žánrů literatury o buddhismu. Autor přes dvacet let učil na univerzitě, postupně však akademickou dráhu vyměnil za roli významného buddhistického učitele. Ve *Wisdom in Exile* se nevyhýbá kontroverzním tématům ani kritice, komentuje, překvapivým způsobem využívá humor, apeluje na čtenáře, a přitom se odkazuje nejen na autority z historie buddhismu, především tibetského, ale i k západní filozofii a k angloamerické literatuře i hudbě, a to především ke své oblíbené generaci beatníků. Z tohoto pohledu se tedy jedná o velmi neobvyklou publikaci nejen v českém, ale i angloamerickém kontextu. Vzhledem k tomu, že se o téma tibetského buddhismu dlouhodobě zajímám a s autorem se osobně znám, rozhodla jsem se chopit této výzvy a pro účely bakalářské práce přeložit několik kapitol právě z této knihy.

Kdybychom odhlédli od tématu buddhismu a hledali literaturu co nejpodobnější, našli bychom v našem kulturním kontextu velké množství literatury křesťanské. Podobně jako v případě lamy Jampy Thayeho (jehož jméno budu dále uvádět v českém přepisu lama Džampa Thajä, nebo jednoduše jen lama Džampa), autory podobných pojednání a esejí o křesťanství jsou v mnoha případech lidé, kteří své teoretické vzdělání propojují s náboženskou praxí.

Z velkého množství podobné literatury v USA jmenujme namátkou článek *Rethinking Christianity in the 21st Century* (2015) od děkana Yale Divinity School, reverenda G. E. Sterlinga. Z klasických britských autorů můžeme vzpomenout například C. S. Lewise a jeho eseje a knihu *Mere Christianity* (1952), v češtině pod názvem *K jádru křesťanství* (2008). I v českém prostředí najdeme autory, kteří se věnují podobným tématům, především z pohledu katolické teologie. Podobnost v propojení akademického pohledu s aktivní rolí v církvi, ale třeba i v řadě literárních odkazů nacházíme v textech Tomáše Halíka, konkrétně například v knize *Vzdáleným nablízku – Vášeň a trpělivost v setkání víry s nevírou* (2007). Na rozdíl od křesťanství však buddhismus v této formě na Západ teprve pomalu přichází.

## 2 Text překladu

### Kapitola 1 O setkáních

Je 21. června 1974 a já vyhlížím ze dveří londýnského sídla Buddhistické společnosti, působivého městského domu v georgiánském stylu kousek od Victoria Station. Z jedné strany vedle mě stojí mladý tibetský lama Čime rinpoče a z druhé Jeho Ctihodnost soudce Christmas Humphreys, prezident společnosti, královský soudní rada a impozantní postava, jak se patří na soudce Hlavního trestního soudu Anglie a Walesu. Chystáme se přivítat Jeho Svatost 41. Sakju Trizina, osmadvacetiletého představitele tradice Sakja – jedné ze škol tibetského buddhismu – u příležitosti jeho první návštěvy Anglie. Buddhistická společnost společně s Fondem na pomoc Tibetu zorganizovala na jeho počest recepci a Čime rinpoče mi řekl, že se můžu přidat.

Po pár minutách se pan soudce obrací k rinpočemu, aby si ověřil titul člověka, kterého má vítat. V tom stejném okamžiku přijíždí auto a už vystupuje Jeho Svatost s úsměvem na rtech, v závěsu za ním pak několik mnichů a dvě Evropanky.

Když se došouráme nahoru do salonku, Humphreys pronese uvítací řeč, v níž sáhodlouze vysvětlí svůj podíl na vzniku společnosti v roce 1924 a to, jak výjimečná je jeho role člověka, který jako první na světě dokázal rozpoznat dvanáct základních principů buddhismu. Padne i diskrétní zmínka o tom, že ho pojí hluboké přátelství s Jeho Svatostí dalajlamou, jemuž královský soudní rada v minulosti udělil nejedno moudré doporučení. Jak proslov pokračuje, mé myšlenky odplouvají zpět do okamžiku, kdy jsem asi tak před třemi lety poprvé zavítal na oficiální akci Buddhistické společnosti. Anglický mnich, ctihodný Pannavadho, tenkrát předsedal oslavám Buddhových narozenin, ale i když k tomu on sám přistupoval s nesmírnou vážností a členové společnosti se zjevnou upřímností, mně to tehdy jako oslava moc nepřišlo. Mému doprovodu z toho pukala hlava a nezbývalo než odsud rychle zmizet. To místo, plné mahagonu a nudy, bylo tak upjaté, že jsem stěží mohl dýchat.

Za to, že jsem na tuto cestu vykročil, mohl můj učitel anglické literatury pan Campbell. Psal se rok 1966 a mně bylo čtrnáct. Studoval jsem na katolickém gymnáziu v severoanglickém Manchesteru. Šedivá doba, šedivé místo. Byly ještě cítit dozvuky druhé světové války. Britská společnost se z těch těžkých let teprve vzpamatovávala, ale v kulturní sféře už žilo něco, co mimo jiné pomohlo otevřít dveře buddhismu. Jednou, na konci hodiny o Juliu Caesarovi, na mě ten impozantní kolos nad katedrou zvolal, že člověk, který má tak rád

Boba Dylana jako já, by jistě ocenil i Jacka Kerouaca. A měl pravdu. Kerouacovy knihy jako *Na cestě* a *Dharmoví tuláci* mě uvedly do světa spisovatelů beatnické generace a já si v ten okamžik uvědomil, že tudy prošel i Bob Dylan. A ještě důležitější bylo, že jsem v těch knihách – i když jim nechybí nádech katolického cítění dělnické třídy, které už jsem dobře znal – objevil buddhismus. Bylo mi jasné, že jsem právě našel cestu domů.

Jako dítě jsem byl docela zbožný, ale už tehdy jsem měl pocit, že je katolický bůh příliš malý. Veškeré požehnání a duchovní síla, které kdy katolická církev nabízela, jako by se už dávno vypařily. V dětství mě sice čas od času zaplavoval pocit blaha a světla, ale ty jsem si nedokázal spojit s ničím, o čem jsem kdy slyšel v kostele nebo ve škole. Postupem času se přidaly silné prožitky, v nichž se mi jména, myšlenky, a dokonce i samotný čas zdály jako úplně prázdné. Byl to svět – ten opravdový – z něhož se člověk může vrátit jako vyhnanec do temného světa každodenního života, ale který tam navždy zůstane. O těch prožitcích jsem skoro nemohl mluvit; když jsem se pokoušel je vyjádřit slovy, bylo to marné. Časem jsem to vzdal. Nečekal jsem, že to někdo, ať už moji rodiče, učitelé nebo kněz, pochopí. A také nepochopili. A najednou ke mně Kerouac promlouval o zářivé prázdnotě, která je podstatou všech věcí. Konečně jsem pro své zážitky našel nějaký kontext, a od toho okamžiku jsem byl buddhistou. Přesto muselo uběhnout dalších šest let, než jsem se začal praxi buddhismu vážně věnovat.

Nejdřív jsem se však, s představou, že právě tam buddhismus najdu, připojil do závěsu k beatníkům. Ve skutečnosti už bylo dávno po všem, dokonce i v Greenwich Village v New Yorku, kde začínali, i v San Francisku, tedy na místech, kde by se nějaké slábnoucí dozvuky ještě najít daly. Já se ale jejich stopu pokusil chytit v manchesterských kavárnách. Našel jsem tam pár básníků a jednoho člověka, o kterém se šušovalo, že prodává peyotl, ale to bylo tak všechno. Koncem roku 1967 jsem se dostal až do Londýna a navštívil Arts Lab, nezávislé kulturní centrum ve čtvrti Covent Garden, a knihkupectví Indica na Southampton Row, které vešlo do dějin jako epicentrum ‚undergroundové‘ scény. Tam jsem si koupil Tibetskou knihu mrtvých. Hned za rohem byl obchod s japonskými vonnými tyčinkami. Tam v zadní místnosti seděl jakýsi Sangarakšita a měl plno práce se zakládáním vlastní buddhistické školy. Do té části jsem ale tenkrát nezašel – snad tehdy zasáhla karma.

Ani když jsem o rok později odešel ze školy i z domova a dál se hnal za vizemi Kerouaca, Ginsberga, Snydera a dalších beatnických spisovatelů, nikdy jsem v nich nenašel to, v co jsem doufal. Čas od času jsem se setkal s lidmi, kteří hledali to samé. Pár z nich je tu dodnes, ale ten svět s přibývajícími lety potemněl. Dřív nebo později se všechno stočilo

k drogám nebo politice a já po nějaké době pochopil, že mě moc nezajímá ani jedno, ani druhé. Když o tom období takzvané ‚alternativní společnosti‘ zpětně přemýšlím, zdá se mi, že stejná myšlenka, kterou někteří lidé chápali tak, že bychom se měli *osvobodit od ega*, pro jiné znamenala *osvobodit ego*. Na konci jedné cesty je Buddha, na konci druhé okultista Aleister Crowley nebo Mao Ce-tung. Možná to lidem tehdy splývalo v jedno.

Nakonec jsem si musel přiznat, že na těch místech není nic pravdivého: jen nenasytá sebeláska, která dnes křičí z každého z těch milionů míst, jež spoluvytvářejí současnou kulturu. Někteří z nás možná vycházeli ze správného místa, ale skončili jsme na široké cestě, která už vedla jenom dolů. A beatnici, ti už byli dávno pryč.

I když s jedním z nich, s Allenem Ginsbergem, jsem se po letech setkal. V té době už byl žákem Trungpy rinpočeho, jednoho z prvních popularizátorů tibetského buddhismu ve Spojených státech.

Já se o buddhismus začal vážně zajímat na konci roku 1972, když jsem jsem (jako Bob Dylan ve své písni) začal hledat úkryt před bouří svého dosavadního života. Začal jsem s praxí v théravádové tradici, kde jsem poznal ostříleného buddhistu, moudrého Russela Williamse, a vědce Lance Cousinse. Během dalších několika let jsem však našel dva tibetské lamy, kteří se stali mými učiteli na celý život. Jeho Svatost 41. Sakja Trizin (\* 1945) a Karma Thinlā rinpoče (\* 1931). Právě oni mi v průběhu několika následujících desetiletí zprostředkovali něco z tradičního buddhistického vzdělání, především učení týkající se kontempace a filozofie z tradice Sakja a Kagjü.

Mezitím odstartoval i můj akademický život, když jsem v roce 1973, dva měsíce po setkání s Karma Thinlā rinpočem, začal studovat religionistiku na univerzitě v Manchesteru. Tenkrát jsem to ještě netušil, ale nakonec se to z bakaláře protáhlo až na doktorát a já dvacet let učil na obou manchesterských univerzitách. Věnoval jsem se dějinám náboženství a na hodiny chodil k tak význačným profesorům, jako je Trevor Ling. Přesto musím přiznat, že akademická práce pro mě nepředstavovala víc, než způsob, jak si vydělat na studium buddhismu, praxi a pobyt v ústraní. To mimochodem neznamená, že podle mě akademická práce není hodna úcty, jen já se tím prostě nechtěl nechat úplně pohltnout. Potřeboval jsem se věnovat něčemu jinému.

## Kapitola 3

### O vědě

V dnešním světě jako by věda pronikala úplně vším; přináší nám nesporný užitek i sílu objasňovat. Zdánlivě nezastavitelný růst jejího významu vede část lidí k prohlášením, že i samotný buddhismus je potřeba ‚zvědečtit‘, má-li mít nějakou budoucnost. V této kapitole se na takovou argumentaci zaměříme. Je totiž nezbytné odlišit ‚vědu‘ – tedy prostředek, díky němuž je možné analyzovat a popisovat svět nezávisle na konkrétním filozofickém světonázoru – od ‚scientismu‘, což je odnož filozofické teorie materialismu.

Návrh na ‚zvědečtění‘ buddhismu vypadá na první pohled docela přesvědčivě. Stačí se však podívat na potenciální důsledky podobných nápadů, a hned bude jasné, že takový projekt by ve skutečnosti nemohl fungovat, a ničemu by nepomohl, ani kdyby to možné bylo. To mimochodem neznamená, že bychom měli požadovat, aby byl buddhismus umístěn do nějaké zvláštní kategorie vyhrazené pro ‚víru‘, do rezervace, do níž má logika vstup zakázán. V tomto ohledu se buddhismus liší od různých druhů teismu, jejichž autorita v konečném důsledku spočívá (v rozporu s tím, v co doufal Descartes) jen v přijetí božského zjevení. Jde spíše o to, že dharmu, soubor Buddhových učení, stačí bránit přímou zkušeností a logickou analýzou, a ty si od vědy nemusí půjčovat. Jinými slovy, dharmu už obsahuje logiku, potřebnou jako nástroj, jak ověřit a obhájit to, co se v ní říká. Navíc to někdy vypadá, že ti, kteří tvrdí, že je potřeba buddhismus ‚zvědečtit‘, se ho možná ve skutečnosti snaží degradovat na jakýsi filozofický myšlenkový systém přestrojený za vědu.

Většina toho, co se v těchto diskusích prezentuje jako ‚věda‘, však není vědecká praxe, nýbrž filozofická teorie známá jako ‚materialismus‘. Je zásadní, abychom tyto dva přístupy dokázali rozlišit. Zatímco věda stále přichází s novými objevy, moderní filozofický materialismus je ve všech důležitých aspektech totožný s materialistickými systémy starověké Indie, těmi, které už Buddha znal a odmítl, stejně jako později velcí mistři naší tradice. Materialismus ve starověké i moderní verzi tvrdí, že vědomí je přinejlepším pouhým průvodním jevem, který vychází výhradně z fyzického zdroje (*čtyř elementů*, nebo dnes spíše z elektrických a chemických procesů v mozku). V každém případě však tvrzení, že se vědomí dá vyčarovat z příčin, které samy vědomí nemají, postrádá jakoukoli logiku. Sebevětší množství elektrických či chemických procesů dohromady netvoří vědomí (tu nehmotnou kontinuitu, která prožívá a poznává svět), ale jen nové uspořádání fyzikálních procesů. Toliko mimochodem k tomu, jak je materialismus supermoderní – což je výraz, který nás má zastrašit a vyvolat v nás přesvědčení, že do budoucnosti vede jen tato cesta.

To, že lidé dnes trvají na tom, že jedině věda může zodpovědět veškeré otázky o podstatě reality, je ve skutečnosti ‚scientismus‘, jak jsme ho popsali dříve – druh kvazináboženské víry, že jedině vědecké poznání je poznání hodné toho jména. Nejtrapnější pro jeho zastánce, ač to dobře skrývají, je fakt, že tato víra ve vědu je premisou, nikoli závěrem, k němuž by došli na základě nějakého typu zkoumání.

Materialismus nedokáže vysvětlit, jak život vznikl z neživé hmoty nebo jak se objevilo vědomí z něčeho, co vědomí nemá, o nic přesvědčivěji než teista, který tvrdí, že Bůh jednoduše pravil: „Budiž světlo.“ Moderní materialismus nepřidává ke starším materialistickým teoriím nic, kromě iluze, že pokud se komplexní fyzikální procesy popíší dostatečně detailním způsobem, tak my v publiku přehlédneme kouzelnický trik, jímž se z necítící hmoty zázračně objeví vědomí – což je představa uvěřitelná asi tak jako proměna Pinocchia v opravdového chlapce. Popisovat vznik fyzikálních procesů může dávat smysl, ale žádné závěry o tom, jak vznikl život a jaká je ontologická podstata těchto jevů, z toho vyvodit nelze.

Buddhismus se vědy vůbec nemusí bát a rozhodně se jí nepotřebuje klanět. Úkolem vědecké práce je formulovat a ověřovat hypotézy o tom, jak asi fungují fyzikální procesy. Věda proto nemá konkurenci, je-li potřeba zjistit nebo kvantifikovat věci, které se dají vysvětlit fyzicky a mechanicky, jako je struktura DNA, ale víc nedokáže. Toto vnitřní omezení neznamená, že by vědecké bádání nebylo užitečné, jen že nemůže sdělit nic hodnotného k tématům, jako je podstata samotné mysli. Nic cenného neříká ani o etickém jednání a altruismu, ani k tomu, jak se osvobodit z koloběhu utrpení, což jsou hlavní otázky buddhismu. Užitečné je samozřejmě vědecké zkoumání mozku a nervového systému – tedy podmínek, které z buddhistického pohledu musí být přítomné, aby mysl mohla interagovat se světem.

Ač věda samotná Buddhovo učení nijak neohrožuje, nebezpečné by bylo, pokud by volání po ‚vědeckém buddhismu‘ ve skutečnosti znamenalo nátlak, aby buddhismus neodporoval materialistickým tezím ‚scientismu‘. Trvat na tom, že dharma musí být v souladu s principy, které jsou v podstatě filozofickými dogmaty materialismu (a nedrží se v mantinelech náležité vědecké praxe), by odporovalo jejím základním filozofickým principům. Takový buddhismus by nebyl buddhismem. Zbyla by jenom sevrklá, vysušená, chabá náhražka, okleštěná o stěžejní Buddhova učení.

Buddhismus přizpůsobený materialismu by například nutně byl buddhismem bez znovuzrození. Pokud není žádná mysl, ale jen pouhé fyzické procesy, nemohou existovat žádné

minulé a budoucí životy. To jasně vyplývá z toho, že po smrti současného těla by už nezbyl žádný základ pro jakékoli prožitky.

Zde by někdo mohl namítnout, že učení o reinkarnaci jsou naší zkušenosti příliš vzdálená, takže je nutné vytvořit nový druh buddhismu. A přece je znovuzrození překvapivě prostý a neustálý proces: pomíjíme s každým dalším okamžikem i s každým životem. Hlubokou, a tedy jen dočasně skrytou pravdu o přechodu z jednoho života do druhého můžeme objevit, když se podíváme, jak tento proces probíhá teď a tady. Čím jasnější nám bude, že naší podstatou je plynutí, že vlastně stále procházíme procesem zrození, tím klidněji budeme schopni přemýšlet o přechodu z jednoho života do druhého. Zatím lpíme na představě, že jsme stálou a neměnnou entitou, ze všech stran obklopenou buď Bohem (což je obecně pohled ‚teistů‘), nebo spánkem neexistence (což je obvykle náhled ‚materialistů‘). Kvůli této připoutanosti odmítáme akceptovat pravdu o znovuzrození, která nakonec není ničím jiným než faktem, že veškerá skutečnost má povahu procesu; procesu, který v konečném důsledku nenarušují žádné zásadní nespojitosti.

Takový ‚vědecký‘ buddhismus by mimochodem nezavrhl jenom základní učení o reinkarnaci; stejně by dopadlo i související učení o karmě. Popřeme-li existenci mysli, pak z toho nevyhnutelně vyplývá, že je zbytečné hovořit o jednání (karmě) a následném dozrávání činů. Pak by zmizela teorie, která je klíčová pro buddhistický pohled na morálku. Buddha říká, že karma má především mentální podstatu. Kdybychom se dopátrali, jak kterékoliv konkrétní jednání vzniklo, viděli bychom na počátku mentální záměr, buď nectnostný, nebo ctnostný – tedy buď znečištěný škodlivými emocemi touhy, nenávisti a nevědomosti, nebo motivovaný jejich ctnostnými protějšky. Takový mentální čin nebo záměr může následně vyústit ve fyzickou nebo slovní aktivitu. Pokud bychom však akceptovali materialisty proklamované odmítnutí mysli, což od nás – pokud to myslí vážně – musejí vyžadovat, pak by mluvení o záměrech nebo motivaci dávalo asi stejný smysl, jako kdybychom chtěli přisuzovat vnitřní pohnutky svému vysavači.

Dharma učí, že naše činy mají vliv na to, co budeme v budoucnosti prožívat. Děje se to především tak, že činy vytvářejí a upevňují naše tendence k určitému typu zkušeností a jednání. Tyto tendence se poté přenášejí dál v proudu mysli, jak popsali filozofové školy *čittamatra* (‚pouhá mysl‘), ale projeví se teprve tehdy, když (a pokud) se objeví vhodné podpůrné podmínky. Věci neřídí nějaká neviditelná ruka, ani ruce boží, svět se jen skládá z nekonečného množství jevů, které na sebe vzájemně působí. Proto může okamžik, kdy dozrají plody našich

činů, nastat až ve velmi vzdálené budoucnosti. To je ve zkratce význam karmy – tragicky nepochopeného a jen málokdy správně vysvětleného principu.

Kdyby mysl opravdu neexistovala (a místo ní byly snad jen elektrické a chemické impulzy v mozku, jak tvrdí materialisté), pak by se způsob, jak buddhismus rozlišuje mezi nectností a ctností, rovněž zhroutil. Závisí totiž na úmyslu, a – jak jsme právě zjistili – když chybí mysl, těžko si můžeme představit nějaký záměr. Z Buddhova popisu naší situace vyplývá, že bezprostřední a nejdůležitější příčinou utrpení, které sami sobě i ostatním způsobujeme, je to, že jednáme pod vlivem základních emocí touhy, hněvu a nevědomosti. Hájit představu, že svět existuje bez mysli, by bylo v naprostém rozporu s Buddhovým pojetím. Bez mentálního jevu rušivých emocí by zkrátka neexistovaly žádné příčiny utrpení a žádná mysl by tyto emoce nemohla prožívat.

Mohli bychom pokračovat a podrobně popsat, jaká všechna klíčová učení by takový ‚vědecký buddhismus‘ odstranil, ale není potřeba se dívat příliš daleko, abychom viděli, že by pak žádný buddhismus nezůstal. Lidé by asi jen seděli v lotosovém sedu a mírumilovně hovořili o míru. Takový druh činnosti možná dává jakýsi komerční smysl v podobě ‚buddhismu‘, který se nyní prodává na drahých workshopech o ‚duchovním životě‘, ale určitě nemá nic společného s učením, která znal kterýkoli z našich předchůdců.

Je zřejmé, že ne každý, kdo považuje za důležité budovat dialog mezi buddhismem a vědou, je zastáncem takové ‚nebuddhistické dharmy‘. Je pravda, že v určitých vědeckých analýzách – a nejnápadnější je to v oborech, jako je fyzika – někteří vědci nevyhnutelně dospějí k tomu, že najdou soulad s učením dharmy, například ohledně vzájemné závislosti a prázdnoty jevů. V takových případech je poměrně snadné připustit, že tito lidé mohou po studiu podobných oborů najít inspiraci v buddhismu.

Přesto je až příliš často zjevné, že na buddhistické straně domnělého dialogu s vědci často stojí lidé, kteří postrádají potřebnou kvalifikaci k rozlišení skutečné vědecké praxe od scientismu a nedokážou rozpoznat běžnou vědeckou práci od falešných filozofických tvrzení, která se do takových diskusí dají propašovat pod nesprávnou nálepkou ‚vědy‘. Tito lidé si bohužel často neuvědomují, že věda z pohledu buddhismu není ‚náhled‘ (tedy komplexní způsob, jak chápat podstatu reality, jako je tomu v případě filozofie nebo náboženství), protože vědecká praxe žádným filozofickým nebo náboženským systémem není. Proto se chybně domnívají, že každý, kdo se věnuje vědě, zastává ten samý jednolitý světonázor.

I kdyby se tato nedorozumění přece jen vysvětlila, stále ještě si ještě můžeme klást otázku, jak užitečný takový dialog vůbec může být. Zvláště když si povšimneme, jak velký důraz se při takových setkáních buddhistů s vědci klade třeba na filozoficky tak triviální záležitosti, jako je snaha validovat meditaci tím, že budeme sledovat, co se při ní děje s elektrickou aktivitou mozku. Pro úplnost by samozřejmě bylo možné připustit, že se činnost mozku během meditace může měnit. Ale i tak je těžké pochopit, jak by tato znalost mohlačímkoli podstatným přispět k procesu, v němž se snažíme rozpustit dvojí zatemnění rušivých emocí a nevědomosti – k procesu, který je jedinou cestou k osvícení. Dosáhl by například Džetsün Milarepa (1040–1123), nejvýznamnější jógin tradice Kagjü, rozhodující realizace rychleji, kdyby disponoval znalostí neurologie? Tu otázku stačí jen položit, abychom viděli odpověď. Věc se má tak, že meditaci může doprovázet celá škála změn, od tepové frekvence až po frekvenci mozkových vln. Tyto jevy však nejsou primárním zdrojem toho, co meditující mysl prožívá, o nic víc, než kdyby se během meditace zlepšilo trávení.

Zkrátka, i toto přání vylepšit buddhismus tím, že ho spojíme s věhlasem vědy, je pochopitelné, ale v některých případech by mohlo zastřít jeho skutečnou moc. Jediněčná síla dharmy spočívá ve schopnosti určit diagnózu utrpení, rozpoznat jeho příčiny a předepsat lék ve formě cesty, na jejímž konci utrpení ustane. Už jen to znamená, že buddhismus dokáže mluvit sám za sebe, dokonce i na moderním tržišti idejí. Nejlepší způsob, jak pomoci zachovat Buddhova učení, je tedy podle všeho zůstat jim věrní. Právě teď je to možná ta nejradikálnější věc, kterou můžeme udělat.

## Kapitola 5 O domýšlivosti

Povím vám jeden starý příběh o žabákovi. Celý život žil spokojeně ve své studni, dokud se jednoho dne nahoře na roubení neobjevila cizí žába. Dali se do řeči a žába povídá, že přichází z dálky, kde je něco, čemu se říká ‚oceán‘.

„To jsem nikdy v životě neslyšel. Hádám, že bude asi tak velký jako čtvrtka mojí studny?“

„Ne! Víc než to!“ odpoví žába.

„Dobře, tak polovina?“

„Mnohem větší!“ směje se cizinka.

„Takže stejně velký?“

„Ne, ještě větší!“ ozve se odpověď.

„Dobře, tak na to se musím podívat!“ řekne žabák, navzdory svému přesvědčení se celý rozrušený vyškrábe ze studny a vydá se na cestu.

Po mnoha útrapách konečně dorazí na místo.

Když však konečně spatří, jak obrovský oceán je, z toho hrozného šoku žabákovi vybuchne hlava.

Poslední dobou si říkám, že tento oblíbený příběh od Patrula rinpočeho, velkého mistra tradice Ňingma z devatenáctého století, možná pasuje i na mnohé z nás, když se setkáme s buddhismem. Stejně jako u žabáka, i u nás se jedná o vážný případ domýšlivosti. Jsme si tak jisti svými názory, které jsme si na setkání přinesli, že nemáme ani nejmenší tušení, jak rozsáhlé Buddhovo učení je, ani jak zásadně se liší od našich původních představ. Jinými slovy: my jsme tím žabákem, předtím, než vůbec vyleze ze studny.

Taková pýcha se obvykle označuje za jednu ze *šesti poskvrn*, kterých je třeba se vyvarovat, pokud nasloucháme učení.<sup>1</sup> Bohužel, i sám Patrul rinpoče upozorňoval, že pýchu je obzvláště těžké rozpoznat. Pokud se jí však nedokážeme zbavit, můžeme sice naslouchat duchovním učení, ale ta nám přinejlepším nepřinesou žádný užitek a v horším případě přímo uškodí.

Pýcha má v sobě něco, co naši mysl z podstaty uzavírá. Místo toho potřebujeme pokoru, která nám pomůže se učení dharmy otevřít. Pro takový pozitivní přístup k dharmě se tradičně používá analogie nádoby, která je postavena správně, aby se dala naplnit vodou. Ochotu

naslouchat bychom nicméně neměli zaměňovat za důvěřivost, ani za kvapné a podrážděné hledání jistoty, když jsou učení složitá. Spíš bychom měli být připravení věnovat pozornost slovům a významu učení a pak vytrvat a kriticky o nich uvažovat, dokud je nevstřebáme a nestanou se součástí našeho myšlení.

Mnozí z nás se dnes bohužel domnívají, že už ví úplně všechno, co se o buddhismu vědět dá. Naše smělost vychází z mnoha různých příčin, zejména však z přesvědčení, že mezi buddhismem a našimi dosavadními předpoklady není žádný rozdíl. Takové přesvědčení může být zvláště destruktivní, protože stojí v cestě jakémukoli opravdovému setkání s dharmou. Snad bychom to mohli vyjádřit ve formě chybného sylogismu:

Mé názory jsou soucitné. Buddhismus je také soucitný. Tedy buddhismus a mé názory jsou to samé.

Podobný nedostatek sebereflexe mimochodem projevujeme, když tvrdíme, že naše verze buddhismu není dogmatická. Dovolte mi přeformulovat to v souladu s tím, co tím opravdu myslíme:

Buddhismus by neměl být dogmatický (protože dogma se mi přičí). Nicméně, buddhismus musí odpovídat současným názorům (protože ty dogmatické nejsou a mně se líbí).

Ve skutečnosti budeme muset odložit úplně všechny své předchozí domněnky, ať už náboženské, politické či kulturní, máme-li se s Buddhou vydat na cestu, abychom jednou odhalili opravdovou podstatu reality.

Vím to z vlastní zkušenosti. Když jsem na začátku sedmdesátých let potkal své hlavní učitele, právě jsem opustil alternativní kulturu a jednoduše jsem předpokládal, že – kromě té záležitosti s drogami – budou tibetští mistři zastávat úplně stejné hodnoty jako ona. S údivem jsem zjistil, že oba moji lamové, aniž by vykazovali známky jakékoli záštiplné ideologie, schvalují monarchii; něco, čím jsem opovrhoval coby iluzí. To bylo jenom jedno z řady zjištění, že buddhismus málokdy odpovídá mým představám. Díky tomu jsem postupně začal chápat, že není důležité, jestli má buddhista podporovat monarchii, ale že své názory musíme ponechat stranou, máme-li být schopni bez předsudků *naslouchat* tomu, co učení doopravdy říká.

V kapitole, která se věnovala zmatkům ohledně vědy, jsme viděli řadu příkladů našeho nenuceně arogantního zlovyku předpokládat – aniž bychom k tomu měli nějaké důkazy –, že dva a půl tisíce let existující buddhistická učení jsou identická s moderními názory, nebo že je možné je proměnit tak, aby identická byla. Stačí se podívat, jak jsou někteří lidé zděšeni, když

zjistí, jaký je tradiční buddhistický pohled na etické otázky týkající se například záležitostí života a smrti, jako je potrat. Ten je jako úmyslné zbavení života považován za závažné morální pochybení.<sup>2</sup> To často vede k úporné snaze vyškrtnout pohoršující učení, snad ve jménu ‚vyššího soucitu‘. Nebo ho přetvořit tak, aby odpovídalo módním představám aktuálního týdne. V konečném důsledku je však nutné, aby ztělesnění nadčasových pravd, které Buddha objevil, tedy jeho učení, mělo přednost před jednorázovými názory, které zastávají vyznavači pomíjivého – ať už se to jmenuje ‚levicové‘, ‚pravicové‘, ‚progresivní‘, ‚konzervativní‘, nebo nějak úplně jinak.

Dá se tušit, že naše lhostejnost vůči skutečnému učení buddhismu je jedním z důvodů, proč se mnoho buddhistů z Asie domnívá, že západní buddhisté neberou dharmu vážně. Hlavně to však může vzdělané, ale cyničtější učitele někdy svádět k tomu, aby se vyhýbali zmínce o čemkoli, co by u jejich pomyslých žáků mohlo vyvolat rozrušení nebo nelibost. Někteří takoví učitelé by se dokonce mohli rozhodnout pozměnit samotná učení, aby snad neztratili podporu svých sponzorů. Takové kličkování by pro přežití buddhismu pochopitelně moc užitečné nebylo. Přece jenom bychom se mohli ptát, jak užitečná by byla dharmu, která by naše domněnky nezpochybovala.

Popsané problémy dále komplikuje bezprecedentní situace, v níž se buddhismus nyní nachází: i v minulosti sice někdy býval menšinovou kulturou uprostřed nebuddhistického moře, nyní je však na sotva tolerovaný okraj vytlačeno i samotné náboženství. Kontrast mezi buddhismem v jeho různých asijských podobách a jeho pozicí v tomto novém západním prostředí je tedy značný. Podívejte se, jak vypadá třeba pozice tibetského buddhismu v západním ‚buddhistickém centru‘, typicky malém a s relativně malým počtem návštěvníků, v kontrastu s tím, jak dominantní místo měl v sociálních a kulturních souvislostech Tibetu, kde mu patřily obrovské kláštery a měl nesmírný vliv. Ten rozdíl by sotva mohl být větší. Mohlo by se tedy zdát, že Buddhova učení jsou dnes co do vlivu na společnost a kulturu ve výrazné nevýhodě.

Asi proto často slyším lidi říkat, že buddhismus se musí změnit, aby odpovídal této moderní době; například tím, že se zruší instituce mnišství a vytvoří se zcela laická verze tohoto náboženství. Není mi však jasné, o jakém buddhismu ti lidé mluví, protože buddhismus zcela zbavený mnišství by postrádal jeden ze svých zásadních pilířů. Ve skutečnosti všechny ty řeči o změně, která má být v protikladu k neměnnosti, vychází z úplně špatného pochopení. Nashromážděná moudrost Buddhovy tradice se od počátku předává v živé formě – z jednoho

člověka na druhého –, a proto je chybné považovat ji za pouhý statický souhrn vědomostí. Každý článek řetězce v této tradici musí učení ve světle svého vlastního kulturního a sociálního prostředí znovu představit.

Jak to funguje, můžeme vidět na raných dějinách buddhismu v Tibetu. V té době první tibetští učenci a praktikující spolupracovali se svými indickými mentory, aby ustavili různé linie indického buddhistického učení do nových podmínek. Ty byly přitom na hony vzdálené intelektuálně a umělecky vyspělému prostředí středověké Indie. Z tohoto procesu později vyrostly čtyři nejvlivnější školy tibetského buddhismu: Ňingma, Sakja, Kagjü a Gelug, a každá z nich má svůj vlastní repertoár učení ve formě svěcení mnichů, slibu bódhisattvy a zmocnění, transmisí a instrukcí *vadžrajány*.

Nicméně, přijmout nutnost kreativního znovu-představení tradice v odpovědi na výzvy nových kultur vůbec neznamena věřit, že můžeme nebo máme zdokonalovat samotné základy dharmy. To, že takový neskromný pohled v současných západních buddhistických kruzích není výjimkou, je podle mého názoru důsledkem nepřiznaného vlivu myšlenky, že vše na světě vždy směřuje k pokroku. Tento mýtus se plnou silou projevuje, kdykoli lidé mluví o takových věcech jako „co může moderní svět udělat pro buddhismus“ nebo „co je třeba k Buddhovým učením přidat (nebo z něj vypustit), aby byla přijatelná i dnes“.

Představa, že je historie progresivní a že v důsledku toho jsme ve všech důležitých ohledech lepší než předešlé generace, je v našem západním způsobu myšlení hluboce zakořeněná. Pročež většina z nás lehkovážně předpokládá, že jsme ti nejchytřejší lidé, kteří se na planetě dosud objevili; ale v tom jsme daleko od pravdy. Ve skutečnosti můžeme pro každé dočasné zlepšení v jedné oblasti lidských záležitostí obvykle najít odpovídající pokles našich morálních, intelektuálních nebo duchovních kapacit v oblasti jiné. Bilance dvacátého století – na které měli mimochodem velký vliv lidé, kteří nejhlasitěji prohlašovali, že se historie blíží dokonalému vrcholu, ať už to měl být komunistický stát nebo tisíciletá říše – je nejspíš jednou z nejkrvavějších v historii. Stačí si vzpomenout na *šoa* nebo na miliony lidí, kteří zahynuli rukou Stalina nebo Maa.

Buddhismus, v porovnání s bezvýhradným optimismem pokroku, přináší myšlenky zcela opačné. Učí nás, že dějiny jsou v zásadě cyklické, stejně jako to naznačuje sama příroda. Proto společnosti a civilizace prožívají vzestupy a pády a jakýkoli případný pokrok je pouze dočasný. Jak říká Vasubandhu v knize *Pokladnice abhidharmy*:

Paláce pomíjivosti povstávají a upadají, spolu se svými obyvateli.<sup>3</sup>

Je jasné, že v každé společnosti se najdou určité představy a společenské formy, které mají dostatečnou sílu, aby si po nějakou dobu udržely významný vliv; i tato energie se však nakonec vyčerpá a jejich vliv zmizí. Můžeme také uznat, že některé kulturní vzorce jedné civilizace mohou být lepší než jiné – například křesťanský důraz na milosrdenství je zjevně neškodnější než aztécká záliba v lidských obětech. Ale ať je civilizace sebelepší a sebevětší, každá ideologie jednou zeslábne a nakonec vyhasne.

Pokud tedy odložíme svou domýšlivost a pozorně nasloucháme tomu, co buddhismus učí, zjistíme, že pokrok nevyhnutelný není. Jediné trvalé změny může dosáhnout jedinec, který usilovně uplatňuje učení dharmy, a tak nakonec dosáhne stavu Buddhy, stavu, v němž plně rozpozná podstatu skutečnosti. Naplno se projeví jeho kvality moudrosti a soucitu, které pramení z toho, že se již probudil ze spánku nevědomosti. V tomto světle nedává smysl mluvit a jednat, jako bychom my moderní lidé mohli Buddhu vylepšit, ať už jde o morální cítění, kontemplativní zkušenost, filozofický vhled, nebo mnohé z dalších oblastí.

Lépe to můžeme pochopit, když se podíváme na akt *přijetí útočiště*, což je obřad, po němž se člověk tradičně označuje za buddhistu. Při tomto obřadu člověk stvrzuje, že od toho okamžiku ve veškerém svém duchovním úsilí bude spoléhat na Buddhu, jeho učení a společenství těch, kteří Buddhovo učení uplatňují v praxi. Jednoduše řečeno, přijímáme útočiště v Buddhovi, protože – jak uvádí rituál – „je nejlepší mezi všemi lidmi“, jelikož zrealizoval pravou podstatu skutečnosti. Tato podstata – ona prázdnota, jíž se vyznačují veškeré jevy – se nemění: ani neupadá, ani se nezlepšuje. Tudíž není možné vylepšit ani moudrost, která této podstatě rozumí. Kdyby to možné bylo, Buddha by nebyl Osvíceným, ani tím, na koho právem můžeme spoléhat.

Jak varoval Sakja Pandita své tibetské krajany, když se ve třináctém století o podobných otázkách přizpůsobování vedly bouřlivé debaty:

Je třeba se správně držet  
klíčových bodů učení,  
nezkalených a v souladu se sútrami a tantrami.  
Protože ať má vůz sebelepší kola,  
nemůže se dát do pohybu, je-li jeho náprava zlomená.

A ostatní smysly nejsou k ničemu,  
vyhasla-li životní síla.  
Stejně tak, ať jsou jiné pokyny sebelepší,  
nemají žádnou moc, jsou-li klíčové body učení znehodnoceny.<sup>4</sup>

Když tedy mluvíme o (jistě přiměřené) adaptaci a flexibilitě, neměli bychom to zaměřovat s představou, že dharmu musíme vylepšovat. Žádný z intelektuálních produktů naší konkrétní civilizace – ať už se jedná o politické ideologie nebo pragmaticky užitečné, ale navždy revidovatelné vědecké hypotézy o fyzických procesech – žádný nepřináší nic, co by mohlo jádro Buddhových učení zdokonalit.

Co si tedy počít s naší domýšlivostí? Patrul rinpoče to formuluje takto:

(...) sebe sama bys měl považovat za nemocného,  
dharmu za lék,  
duchovního přítele za schopného lékaře  
a usilovnou praxi za cestu k uzdravení.<sup>5</sup>

Pokud jde o učitele – těch opravdových je dostatek. Když vyrazíme a nějakého si najdeme, možná to právě teď pro žabáka začne být zajímavé. Jen musí být opatrný.

## Kapitola 10

### O začátcích

Hledím z okna hotelu Fairmont a vzpomínám na zašlé časy. Každý z těch výjevů se jenom mihl před očima, ale mně se zdá, jako bych stále ještě držel nit, kterou jsem zdvihl kdysi jako chlapec. Přivedla mě sem a povede mě i dál. Venku mezitím vlny Tichého oceánu dorážejí na břeh a na obzoru jako klenoty plují tři lodě. Přemýšlím o tom, jak Buddhovo učení přichází sem na Západ – na místo, kde se moudrost zdá být v exilu.

Období, kdy buddhismus pro Západ představoval fascinující exotiku, už se pomalu chýlí ke konci, přitom i v Asii teď čelí nejedné hrozbě kvůli ekonomickému a politickému vývoji. Nejznepokojivější asi je, že moderní kultura se vůči náboženství zatvrzuje. Přes to všechno si však nemyslím, že musíme panikařit a snažit se vymýšlet nový buddhismus. Nějakou dobu bude asi trvat, než se tu náležitě etabluje; naštěstí tu ještě máme učitele, jako je Jeho Svatost Karmapa a Jeho Svatost Ratna Vadžra rinpoče, 42. Sakja Trizin, od nichž se může nová generace učit. A tak jsem přesvědčen, že Buddhovo učení přetrvá, budeme-li ho praktikovat moudře a věrně.

Tak jako tak je dharma na Západě teprve pár dní. Pro nás Buddha ještě stále učí a před chvílkou dostal Padmasambhava<sup>6</sup> pozvání, aby přišel zkrotit pyšné. Teď je čas pustit se naplno do práce.

V myšlenkách se vracím o mnoho let zpět, do toho teplého letního večera v Londýně. Christmas Humphreys konečně uzavírá svou úvodní řeč a vítá čestného hosta. Jeho Svatost 41. Sakja Trizin začíná mluvit.

## Poznámky

- 1 Patrul rinpoče vyjmenovává těchto šest poskvrn: pýcha, nedostatek víry, nedostatek úsilí, vnější rozptýlenost, vnitřní napětí a slabé odhodlání. Viz rDza dPal sprul, sNying thig sngon 'gro'i khrid yig kun bzang bla ma'i zhal lung (People's Publishing House: Lhasa, 1988), 14-18. Citován český překlad překladatelské skupiny Dharmasrí CZ. Dpal-sprul rinpoče: Slova mého dokonalého učitele. Praha 2021, s. 56.
- 2 O zákazu potratu v textech o etice viz *dGe slong so sor thar pa'i mdo* , v *bKa' 'gyur* , svazek ča, verze z paláce v Ladaku, 9-10. Zákaz v tantrické literatuře viz *Grags pa rGyal mtshan, rTsa ba'i ltung ba bcu bzhi pa'i 'grel ba gsal byed 'khrul spong* v *Sa skya'i bka' 'bum* , svazek 7 (Ngawang Topgay: New Delhi, 1992), 278.
- 3 Citace dle *sGam po pa* v *Dam chos yid bzhin nor bu thar pa rin po che'i rgyan* (Karma Chogar, Rumtek, 1972), 27A.
- 4 Sa skya Pandita, *sDom gsum rab tu bye ba'i bstan bcos* v *Sa skya'i bka' 'bum* , vol. 12 (Ngawang Topgay: New Delhi, 1992), 79.
- 5 rDza dPal sprul, viz výše, s. 19. Citován český překlad překladatelské skupiny Dharmasrí CZ. Dpal-sprul rinpoče: Slova mého dokonalého učitele. Praha 2021, s. 62.
- 6 Padmasambhava, také známý jako Gururinpoče (,Velezácný guru'), byl jógin z Oddijány (dnešní údolí Svát v severním Pákistánu), který působil v osmém století. Díky svému mistrovskému zvládnutí tanter sehrál spolu s filozofem Šántarakšitou významnou roli při přenosu buddhismu do Tibetu.

## 3 Komentář k překladu

### 3.1 Fiktivní zadání

Jednou z prvních otázek, na které překladatel před výběrem překladatelské metody potřebuje odpověď, je zadání. V jakém médiu, z jakého důvodu a pro jaké publikum má překlad vzniknout? U bakalářské práce se jedná o zadání fiktivní, budeme tedy uvažovat možné komunikační situace, v nichž by vznikající překlad mohl fungovat v cílovém prostředí.

Pro překlad jsem zvolila čtyři z deseti kapitol knihy tak, aby tvořily relativně uzavřený celek, který by mohl fungovat samostatně a zároveň by reprezentoval rozmanitost pohledů předložených autorem v různých částech knihy. Český překlad by mohl vyjít v nově připravovaném časopise *Svět Dharmy – buddhismus a současnost*. Pro vydání v nakladatelství *DharmaGaia* by bylo nutné doplnit i překlad zbývajících částí. Pro odborný recenzovaný časopis *Nový Orient* by se text částečně hodil tématem, nesplnil by však požadavek na odbornost textu.

Fiktivním zadáním je proto připravit překlad daných 4 kapitol (kapitoly 1, 3, 5 a 10) ve formě článku pro čtvrtletník *Svět Dharmy*. Jednalo by se o první seznámení českých a slovenských čtenářů s tímto autorem. Novými čtenáři by byli, v souladu s orientací časopisu, buddhisté a zájemci o buddhismus a duchovní život obecně (*Časopis svět dharmy*, 2022).

Zatímco původní knihu si čtenáři pravděpodobně vyberou vědomě – buď protože znají autora, nebo proto, že je zajímavá toto konkrétní téma –, překladový text se v tomto fiktivním zadání dostane k širšímu spektru čtenářů. Bylo by dobré ho tedy mimo jiné doplnit krátkým medailonkem autora a vysvětlením, že se jedná o výběr kapitol z jeho knihy. Dále je potřeba zohlednit odlišné presupoziční hypotetického čtenáře. Vzhledem k tomu, že vybrané části někdy stručně odkazují na kapitoly, které ve fiktivním zadání chybí, bude také potřeba text mírně editovat. K těmto tématům se ještě v komentáři vrátím.

## 3.2 Překladatelská analýza originálu

Ač tato část bakalářské práce formálně následuje za překladem, překladatelská analýza zdrojového textu je prvním krokem, který by měl samotnému překladu předcházet. Zde se opírám zejména o model Christiane Nordové (1991), klasifikaci jazykových funkcí Romana Jakobsona (1995) a popis funkčních stylů dle Marie Čechové (2008).

### 3.2.1 Vnětextové faktory

Christiane Nordová ve svém modelu analýzy zdrojového textu pro překlad nejdříve zkoumá tzv. vnětextové faktory, tedy vliv komunikační situace zdrojového textu, které určují jeho komunikační funkci (Nord 1991, 41). Tam, kde je to relevantní, budu výchozí situaci srovnávat se zamýšlenou cílovou, tedy fiktivním zadáním. Z rozdílů v komunikační situaci pak vyplývají různé překladatelské problémy, kterým se budu dále věnovat. Prvním vnětextovým faktorem podle Nordové je autor.

#### 3.2.1.1 Autor – vysílatel

Autor je v tomto případě totožný s vysílatelem. Za tibetským jménem, které v anglické transkripci zní Lama Jampa Thaye, v české pak lama Džampa Thajä (nebo jednoduše lama Džampa) se skrývá pozoruhodná osobnost, letos sedmdesátiletý Brit s doktorátem v oboru religionistiky na univerzitě v Manchesteru, na níž také přes dvacet let vyučoval. Poté, co obdržel tradiční titul lama (který v tibetštině znamená jednoduše „učitel“), založil sám řadu buddhistických center v Británii, USA, Mexiku, Německu a Francii. V současné době působí v Londýně jako učitel dvou ze čtyř hlavních proudů tibetského buddhismu – školy Sakja a Kagjü. Je autorem deseti knih a množství článků, které publikuje v americkém buddhistickém časopise *Tricycle*. Velké množství informací o něm a o tom, jak se s buddhismem setkal, nacházíme přímo v první kapitole knihy.

#### 3.2.1.2 Záměr vysílatele

Dva z hlavních záměrů autor naznačuje v předmluvě a propagačních videích (Thaye 2020), třetí je skrytý. Lama Džampa Thajä chce zaprvé vysvětlit, že „buddhismus si zaslouží místo na intelektuální mapě Evropy“ (Thaye 2021), zadruhé upozornit na problémy, které se v procesu přijímání buddhismu na Západě objevují. Zároveň se však snaží ukázat, že i

buddhismus se může stát tématem zajímavého literárního díla. Za tímto účelem text například obsahuje četné literární aluze.

### 3.2.1.3 Adresát

Primárním adresátem je vzdělaný a zvědavý anglofonní čtenář, s největší pravděpodobností Brit, intelektuál, který se zajímá o buddhismus. Příjemce překladu je však odlišný. Od původního ho odděluje až 5 let, které uplynuly od prvního anglického vydání, úroveň a typ vzdělání (první číslo časopisu *Svět Dharmy* se teprve připravuje, ale zatím odhaduji, že bude cílit na širší publikum než jen na vysokoškolsky vzdělané čtenáře), a především odlišný kulturní kontext a s ním i odlišné presupozice.

Autor předpokládal, že adresát bude mít alespoň základní znalosti o buddhismu, ale záměrně se vyhýbal složité terminologii a snažil se svůj text zpřístupnit co nejširšímu okruhu čtenářů (Thaye 2020). Časopis *Svět Dharmy* cílí i na zájemce o duchovní život obecně.

Skryté literární aluze a odkazy k písňovým textům Boba Dylana ukazují, že autor doufá, že alespoň někteří čtenáři budou mít dostatečné znalosti v této oblasti, aby si je mohli vychutnat. Bohužel, průnik množiny českých či slovenských čtenářů časopisu *Svět dharmy* s množinou znalců angloamerické literatury či obdivovatelů Boba Dylana nebude pravděpodobně příliš velký.

Další rozdíl mezi čtenářem originálu a čtenářem překladu je v jeho obeznámenosti s osobou autora. V českém časopise, který se věnuje obecně buddhismu, bude nutně mnohem větší procento příjemců, kteří o lamovi Džampovi uslyší poprvé, zvláště vezmeme-li v úvahu, že v Česku ani na Slovensku zatím žádný jeho text publikován nebyl. Jak jsem zmínila dříve, původně zamýšlený čtenář přicházel k textu ve formě knihy, kterou si s největší pravděpodobností sám vybral, nebo mu byla doporučena. V nové komunikační situaci se s textem setkají i náhodní čtenáři, kteří ho jednoduše našli mezi dalšími články v nově vydávaném časopise. Presupozice výchozího a cílového adresáta budou tedy značně odlišné.

### 3.2.1.4 Médium, místo a čas

Knihy *Wisdom in Exile* je zčásti sestavena z různých již dříve publikovaných textů či přednášek autora. Všechny čtyři vybrané části (kapitoly 1, 3, 5 a 10) vycházejí z psaného textu,

jde tedy o projev připravený, monologický. Třetí a pátá kapitola vyšly nejdříve v roce 2013 a 2015 v online časopise *Tricycle* (Thaye 2013 a 2018). Pro knihu byly mírně upraveny.

První knižní vydání vznikla v roce 2017 zároveň v Británii péčí nakladatelství *Ganesh Press* (kniha v pevné vazbě) a v USA pod záštitou nadace a vydavatelství *Dechen Foundation* (v měkké vazbě). Obě organizace jsou přímo spojené s osobou autora, ale publikují i díla dalších učitelů tibetského buddhismu. Mezitím obě organizace uzavřely partnerství s výrazně větším francouzským nakladatelstvím *Rabsel Editions*, kde v rámci mezinárodního projektu *Rabsel Publications* vyšla kniha v roce 2020 znovu.

Právě informace o místě vydání knihy bývá určující pro vnětextový faktor místa. V našem případě však americké a francouzské vydání slouží pravděpodobně především k větší mezinárodní propagaci knihy, přičemž samotný text zůstává kulturně zakotven v Británii. Zdá se, že hlavní dvě geografická centra v životě lamy Džampy i v knize *Wisdom in Exile* jsou Manchester a Londýn. Provázanost textu s britskou kulturou je patrná také z vnitrotextových faktorů, kterým se budeme věnovat podrobněji dále.

Nyní se zaměříme na faktor času. Kniha vyšla teprve před pěti lety, poslední dva roky však přinesly některé změny, které by mohly recepci tohoto díla změnit. Vliv v tomto případě pravděpodobně nebude mít globální pandemie, ale mohla by to být aktuální válka na Ukrajině. Veřejnou diskusi v Česku na konci dubna rozvířil článek kardinála Dominika Duky, v němž se kontroverzním způsobem vyjadřuje k tématu znásilňování ukrajinských žen a vyslovuje se mimo jiné proti tomu, aby v případě nechtěného těhotenství podstoupily potrat (Duka 2022). Když lama Džampa v páté kapitole knihy *Wisdom in Exile* uvádí příklady „nepohodlných“ buddhistických učení, která bychom však neměli měnit, mluví i o tom, že z pohledu buddhistické etiky je negativním činem i interrupce. U některých českých čtenářů by tato zmínka v současnosti mohla vyvolat myšlenkovou zkratku ke zmíněnému článku či tématu a vyvolat emotivní reakci, kterou autor nezamýšlel.

### 3.2.2 Funkce a stylistické zařazení

Dle Jakobsonova rozdělení funkcí mohou mít texty různé kombinace 6 různých funkcí, spojených s různými konstitutivními činiteli řečové události (Jakobson 1995, 77–78). Autor se snaží především předat informace o roli buddhismu v současné moderní společnosti, dominantní je zde tedy funkce **referenční**. Ta v české funkční stylistice přibližně odpovídá funkci prostě sdělné i odborně sdělné, z nichž obě jsou v textu zastoupeny. Výrazné jsou však i další funkce, byť mohou v různých částech knihy působit s různou intenzitou (viz Výstavba textu). V kapitolách 3 a 5 vystupují do popředí funkce **expresivní** a **konativní**. Autor při výkladu vyjadřuje důrazně své názory, různé popisované jevy hodnotí a apeluje na čtenáře, aby je přiměl k zamyšlení. První a desátá kapitola se ve větší míře opírají o funkci **poetickou**, ta ale nechybí ani v odbornějších částech, například ve formě obrazných pojmenování. Kontakt se čtenářem zprostředkovává funkce **fatická**, autor pokládá řečnické otázky a za pomoci první osoby plurálu zahrnuje čtenáře do hledání řešení. Poslední, metajazyková funkce se projevuje jenom minimálně.

Z hlediska české funkční stylistiky je jádro knihy *Wisdom in Exile* možné zařadit do kategorie útvarů přechodných na pomezí vědeckého, uměleckého a částečně i publicistického stylu, konkrétně do esejistického stylu a žánru. Jedná se o komplexní funkční styl, který často využívají i autoři zmínění v úvodu – Tomáše Halíka v této souvislosti jako typický příklad zmiňuje i Jelínek a Krčmová (2017). Pro eseje je také typický záměr přinést čtenáři i estetický zážitek. Podle Čechové se v něm setkáváme s „napětím mezi odborností, přesností a jednoznačností sdělení na straně jedné a neotřelým, obrazným a expresivním vyjádřením (...) na straně druhé.” (2008: 334-35).

Obvyklá je kombinace výkladového a úvahového slohového postupu a spojení funkcí, které česká funkční stylistika nazývá odborněsdělnou a estetickou (Čechová 2008: 80). Úvodní a závěrečná kapitola tvoří jakýsi beletrizující, autobiografický rámeček těchto esejí a používá především postup vyprávěcí, a to ve formě uměleckého vyprávění.

### 3.2.3 Vnitrotextové faktory

Jednotlivé faktory textové analýzy se do značné míry prolínají a navzájem spolu souvisí. Proto se i v kapitole o vnitrotextových faktorech znovu dotkneme některých oblastí, které již byly zmíněny.

#### 3.2.3.1 *Téma a obsah*

Centrálním tématem knihy je současná role buddhismu v západní kultuře. Autor se na problematiku dívá v každé kapitole z jiného pohledu – například zkoumá, jaké filozofické teorie v průběhu času vytvořily pro buddhismus místo v západním myšlení, jaký je vztah buddhismu a politiky, nebo co může způsobit současná vlna zájmu o meditaci. Tomu odpovídají také jednotlivé názvy kapitol. V těch, které jsem vybrala k překladu, se konkrétně hovoří o vlivu vědy a tzv. scientismu (kap. 3 *Science*) a o tom, že naše zažitá představy se od skutečných učení buddhismu mohou často lišit (kap. 5 *Conceit*). První polovina knihy se soustředí spíše na to, kde se na Západě bere prostor pro buddhismus a na to, že je potřeba odolat pokušení ho přizpůsobovat módním představám (sem jednoznačně patří i vybraná kapitola 3). Ve druhé části se autor zamýšlí spíše nad praktickou stránkou – jak buddhismu v dnešní době rozumět a jak ho uvádět do praxe. Kapitola 5 stojí na pomezí těchto dvou tematických celků.

Knihu rámuje dvě poněkud odlišné kapitoly. První z nich se věnuje vzpomínkám autora na jeho setkání s buddhismem a poslední tento námět propojuje s centrálním tématem knihy.

#### 3.2.3.2 *Presupozice*

Presupozice v tomto kontextu jsou předpoklady, které autor nepovažuje za nutné zmiňovat či vysvětlovat, protože má za samozřejmé, že je zná i adresát (Nord 1991). V našem případě souvisí často se znalostí britských reálií, ať už v podobě místních názvů (*Victoria Station, Old Bailey* atd.), míst spojených s hnutím beatníků (*Arts Lab, Indica Bookshop*), anglosaské literatury (generace beatníků, Shakespearovy hry), a dokonce i písňových textů Boba Dylana. Autor dále předpokládá, že čtenář zná například jméno *Aleister Crowley*, titul *QC*, i že pozná odkaz na starou anglickou koledu (*I Saw Three Ships*).

Právě v této oblasti se presupozice čtenáře v nové komunikační situaci liší nejvíce a je potřeba je v překladu vyrovnávat. Text také obsahuje buddhistickou terminologii, tibetská jména a tituly. Jejich základní pochopení však můžeme předpokládat u obou skupin adresátů

v podobné míře, alespoň u běžných pojmů jako je *karma*. Podobné je to také s odkazy na znalosti u vzdělaného západního čtenáře běžné (základní principy křesťanství a vědy, základní povědomí o západní filozofii, dějinách 20. století apod.).

### 3.2.3.3 *Výstavba textu*

Ač jsem pro samotný překlad vybrala pouze kapitoly 1, 3, 5 a 10 a odpovídající poznámkový aparát, je vhodné se podívat na kontext, v jakém se ve zdrojovém textu nacházejí.

Knihu uvádějí tři předmluvy od významných učitelů linie Sakja a Kagjü tibetského buddhismu. To může v očích čtenářů dodávat autorovi a celému textu potřebnou vážnost a autoritu. Následuje autorův úvod, v němž představuje svůj záměr.

Dále je původní text rozčleněn do deseti očíslovaných kapitol, jejichž jednoslovné názvy předznamenávají podtémata každé této části. Jak jsem již zmínila, první a poslední kapitola (1 a 10) vytvářejí rámec pro osm esejí o roli buddhismu v současném západním světě. Co se týče vybraných částí, třetí kapitola se nejvíce blíží odbornému textu, pátá je odlehčenější a nachází se v ní několik fiktivních i skutečných citací. Desátá kapitola je nejkratší, uzavírá vyprávění z první části a je jediná, v níž autor v textu odkazuje k názvu celé knihy.

Publikaci uzavírá terminologický glosář, seznam jmen a konečně poznámkový aparát.

### 3.2.3.4 *Nonverbální prvky*

Nejnápadnější grafické prvky se nacházejí ve třech výše zmíněných předmluvách. U prvních dvou dokumentů to jsou oficiální znaky či erby, razítka a podpisy jejich autorů, tedy významných učitelů tibetského buddhismu, a dokonce celý ručně psaný tibetský text ve třetím případě. Forma tedy v souladu s obsahem dodává celé knize jakési „oficiální posvěcení“, autoritu a vážnost. Překlad těchto předmluv však ve fiktivním zadání zahrnutý není a vybrané kapitoly už žádné další zajímavé nonverbální prvky neobsahují.

### 3.2.3.5 *Lexikum*

Esejistický styl je typický propojením prvků vědeckého, uměleckého, případně publicistického stylu. „V eseji na rozdíl od odborných výkladů vzrůstá podíl příznakových

slov, častěji se objeví slova knižní nebo obrazná vyjádření“ (Čechová 2008: 224). To je patrné také z analýzy lexika zdrojového textu.

Většina použitých výrazů je stylově neutrální, druhou největší množinou jsou formální, stylově vyšších lexikální jednotky řeckolatinského (*proponent*) a francouzského původu (*predilection*). Zpestření představují stylově nižší frázová slovesa. Jen výjimečně nacházíme stylově příznakové prostředky z neformálního rejstříku (*guy, re-jig*), idiomy (*to be an apology for*) a výrazy knižní (*lest*).

V běžném vědeckém stylu se nepoužívají subjektivní a expresivní výrazy (Knittlová 2010: 149). Stylový přesah esejistické formy však umožňuje daleko širší výrazový rejstřík. Objevují se tedy i lexikální jednotky s expresivní konotací (*disposable, worship, bogus*) a obrazná pojmenování (*a shrunken, desiccated apology for Buddhism; I'm still holding a thread that I picked up as a young boy; minority culture in a surrounding sea of non-Buddhism*).

Je dobré na tomto místě také připomenout, že autor využívá britskou angličtinu, což se odráží nejen ve způsobu zápisu (*behaviour*), ale i ve specifickém významu slov a idiomů (*old-timer, to be an apology for something*).

Převládají substantiva, často abstrakta, vytvořená jako deverbativa za pomoci přípon jako *-ation (liberation), -ment (discouragement, enlightenment)*, či z adjektiv příponami *-ness (consciousness, emptiness, vastness), -ity (receptivity, credulity)*, případně *-age (shrinkage)*. Objevují se také kompozita (*quasi-religious, non-conscious, irresistible, ever-revisable*).

S odborným charakterem textu souvisí velké množství termínů, a ještě více tzv. polotermínů, „tj. slov, která se a rozdíl od zcela jednoznačných termínů vyskytují v celé řadě významů, jsou společná pro celou řadu vědeckých disciplín“ (Knittlová 2010: 168), např. *diagnosis, epiphenomenon, hypothesis, process*. Termíny pocházejí především ze sémantického pole buddhismu a humanitních věd. V případě buddhismu se nezřídka jedná o exotismy – výrazy z tibetštiny či sanskrtu.

Řada překladatelských problémů se v tomto textu pojí s proprietí. Toponyma vycházejí z angličtiny (*Victoria Station*), ale antroponyma i z tibetštiny (*Ratna Vajra Rinpoche*), či sanskrtu (*Vasubandhu*).

### 3.2.3.6 Syntax

Složitost syntaxe obvykle odráží komplexnost tématu, proto také mezi vyprávěcími a odbornějšími kapitolami nacházíme četné syntaktické rozdíly. Úvodní a závěrečná kapitola obsahují v porovnání se zbylým textem spíše kratší věty, věty jednoduché a parataktická souvětí.

Jádro knihy, kromě krátkého příběhu o žabákovi na začátku kapitoly *Conceit*, tvoří velmi dlouhá souvětí, nejčastěji složená, kondenzovaná polovětnými vazbami. V překladu je tedy nutné se vypořádat s typickými problémy převodu z angličtiny do češtiny – čeština je verbálnější, postrádá gerundium a flexibilitu anglických sekundárních predikací a jmenných tvarů, přičemž se častěji vyjadřuje pomocí vedlejších vět (Dušková 2012: 542). Ve zdrojovém textu se někdy i na malé ploše sejde i několik typů polovětných vazeb: *The only lasting change is that which is won by the individual effort to apply the teachings of the Buddha, and, by so doing, finally attain the state of being a Buddha, fully awakened to the nature of reality and endowed with the qualities of wisdom and compassion that flow from the ending of the sleep of ignorance*. V tomto případě tedy jediném souvětí obsahuje infinitiv, dvě gerundia, participium ve funkci doplňku, přičemž nominální charakter věty ještě podtrhuje deverbativní adjektivum *lasting* a substantivum *ending*.

V esejích lamy Džampy se také setkáváme s řadou parentezí, oddělených pomlčkami, čárkami a méně často i závorkami. V nich mohou být celá souvětí, například zde: *The record of the twentieth century – one shaped, incidentally, by those who asserted most strongly that history was approaching a perfect climax, whether the Communist state or the Thousand-Year Reich – must be one of the bloodiest in world history*. Zde vidíme v jediné vsuvce komplexní souvětí, navíc s větným modifikátorem *incidentally* a ukončené adverbialní větou s elipsou podmětu a přísudku.

Dalším nápadným syntaktickým jevem je právě velké množství větných modifikátorů. V kapitolách 3 a 5 najdeme nějakou formu příslovečného určení nezačleněného do větné stavby, zpravidla ve formě konjunktivy, ve více než 40 % vět. Ve většině případů slouží jako prostředek textové návaznosti. Takové navazovací formule jsou typické pro vědecký styl a odráží „etapy logického výkladu jako navazovací prostředek logického sledu myšlenek“ (Knittlová 2010: 155). Dušková (2006: 482-484) v této souvislosti rozlišuje vztah aditivní (v textu nejčastěji reprezentovaný výrazy *incidentally* a *for instance*), adverbialní (*however*,

*yet, nevertheless*), kauzální (*thus, consequently, therefore*), označení posloupnosti (*finally*) a další vztahy (*rather*). Objevují se také větná adverbia, která hodnotí způsob sdělení (*in short, to put it plainly*), obsah sdělení (*unfortunately, sadly*) a faktivnost (*perhaps*).

Výše zmíněný příběh o žabákovi je z velké části tvořen přímou řečí a objevují se v něm i jednočlenné věty neslovesné (*Much bigger!*), typické pro hovorový jazyk v dialogích (Dušková 2021: 378). Jednočlenné věty neslovesné autor používá i v několika dalších případech – jako stylistický prostředek líčení v úvodní kapitole (*a grey place in a grey time*) a ve formě rozvité adverbialní věty ve spojení typičtějším pro odborný jazyk (*So much, incidentally, for materialism's 'cutting edge' modernity...*).

Pro kapitoly *Science* i *Conceit* je typické použití pasivních konstrukcí, což odpovídá odbornějšímu stylu. Nejčastěji se jedná o věty s nevyjádřeným činitelem, kde buď není žádný činitel implikován (*These tendencies are then carried forward in the mindstream*), nebo se jedná o všeobecného lidského konatele (*Most of that which is presented as 'science' in these discussions*). Lama Džampa však v souladu s žánrově stylistickými konvencemi esejí za pasivní konstrukce neskrývá svou osobnost, protože autor v eseji „ručí za pravdivost východisek a samozřejmě i závěrů svou autoritou“ (Čechová 2008: 224). Častěji využívá první osobu množného čísla, který na některých místech jednoduše funguje jako autorský plurál, jinde jím autor nenápadně zahrnuje i čtenáře (*Sadly, many of us nowadays believe that we already know all there is to know about Buddhism.*)

Podobně, pro vtažení adresáta, fungují také rétorické otázky (*So, what is to be done about our conceit?*)

### 3.2.3.7 Suprasegmentální prvky

Poslední ze zvažovaných vnitrotextových faktorů jsou suprasegmentální prvky, v knize reprezentované především tím, jak autor odděluje vsuvky a vyznačuje termíny a slova, která chce z různých důvodů zdůraznit.

Parenteze jsou v tomto textu označeny pomlčkami, čárkami i závorkami, přičemž někdy se i v jediném souvětí objeví těchto způsobů několik:

*In short, it is our attachment to the idea of ourselves as a static fixed entity, one bounded around either by God (which is, in general terms, the view of 'theists') or the sleep of non-existence (which is generally the view of 'materialists'), that makes us resist the truth of rebirth, which is, finally, nothing more than the truth that all reality is process – a process in which, ultimately, there are no radical discontinuities. (Thaye 2017: 22)*

Druhým nejčastějším suprasegmentálním jevem je užití jednoduchých uvozovek. Ty naopak slouží k mnoha různým účelům, například k označení termínů ('*Taking Refuge*', 'view'), nepřesných termínů ('*dharma centre*'), ironie ('*the 'Buddhism' sold nowadays at expensive workshops*') či sarkasmu ('*spirituality*'), přičemž rozlišení mezi těmito významy není vždy jednoduché a jednoznačné. Situaci komplikuje fakt, že mnoho termínů autor naopak neoznačuje vůbec (*Nyingma, bodhisattva, transmission*).

Jednoduché uvozovky vyznačují také přímou řeč a citace bez konkrétních uvedených zdrojů (tam, kde je v poznámce uveden zdroj, jsou citace označené odsazením, mezerou a menším písmem), případně hypotetické argumenty (*The power of this myth is at work whenever people talk of such things as 'what the modern world can do for Buddhism' or 'what must be added to (or deleted from) Buddha's teachings to make them acceptable today'*.)

Kurziva je vyhrazena pro názvy literárních děl. Když autor cituje tibetské autory, rozděljuje věty na jednotlivé řádky s velkým písmenem na začátku. To odpovídá anglofonní tradici přepisu tibetských textů, nikoli však tomu, jak záznam funguje v samotné tibetštině (tibetština například nerozlišuje velká a malá písmena).

### 3.3 Metoda překladu

Na základě textové analýzy a určení funkcí a žánrově-stylistického zařazení původního textu je nyní možné přistoupit k výběru vhodné metody překladu. Teoretickým východiskem je zde především hledisko funkční ekvivalence (Vilikovský 2002) a poznatky Jiřího Levého (2012) o jednotlivých fázích překladatelské práce a především o tzv. dvojí normě překladu.

Ve svém úsilí o funkčně ekvivalentní překlad jsem se snažila docílit rovnováhy mezi věrností a volností tak, abych převedla ideově-estetický obsah v souladu s žánrově stylistickými konvencemi. Záměrem bylo, aby text působil přirozeně a byl tzv. iluzionistický (Levý 2012: 39), tzn. aby nebylo na první pohled patrné, že se jedná o překlad.

Hlavní funkcí textu je funkce referenční, přičemž další funkce v různých částech knihy vystupují do popředí v různé míře. V některých případech bylo pro převod potřeba využít volnější překlad, například v místech, kdy syntaktická asymetrie mezi angličtinou a češtinou vyžadovala rozdělení dlouhých hutných souvětí do kratších úseků. Zároveň bylo nutné zohlednit, že neobvykle dlouhá souvětí, vyjadřující komplexní myšlenky, jsou zde také výrazným stylovým faktorem. Proto jsem souvětí rozdělovala v případech, kdy to bylo nutné pro srozumitelnost sdělení, nikoli však plošně, aby zbytečně nedocházelo k banalizaci autorského stylu.

K pólu volnosti jsem se také přibližovala v úsecích, kde převládala poetická funkce, například v příběhu o žabákovi na konci páté kapitoly.

Další rozhodnutí bylo potřeba učinit ve vztahu k sémiotice překladu. Vzhledem k tomu, že text obsahuje i pojmy spjaté s tibetskou kulturou a překlady tibetských textů z 13. a 19. století, rozhodla jsem se pro princip zachovávající (Popovič 1975: 176-203). Užitečné zde bylo mé studium tibetanistiky a znalost tibetštiny, ač ta zatím není na dostatečné úrovni, abych si mohla dovolit citace přeložit přímo z tibetského originálu. Vzhledem k nutnosti transliterace a transkripce tibetštiny bylo však zásadní znát potřebná pravidla a zdroje pro převod tibetského písma a pojmů.

## 3.4 Překladatelské problémy a jejich řešení

V této části práce uvádím různé typy problémů, s nimiž jsem se při překladu setkala. Vybírám přitom hlavně ty nejzajímavější a nejzávažnější, protože rozsah práce neumožňuje věnovat se úplně všem. Většina problémů a posunů se prolíná více rovinami, přesto se je pokusím pro zběžnou orientaci rozdělit do několika základních kategorií. Delší ukázky označuji číslem strany, na které jsou dohledatelné, pro originál používám v závorce značku O a pro překlad označení P.

### 3.4.1 Syntaktická rovina

#### 3.4.1.1 Aktuální členění větné

Prostředky pro signalizaci rozložení stupňů výpovědní dynamičnosti ve větě nejsou v angličtině a češtině symetrické. V češtině je „aktuální členění větné (funkční větná perspektiva) hlavním slovosledným principem“ (Dušková 2006: 527), zatímco angličtina má slovosled pevný a pro určení tematicko-rématické struktury využívá odlišné prostředky. Tento překladatelský problém byl zvláště výrazný při překladu kapitol 3 a 5, které jsou nejbližší vědeckému stylu.

Jak konstatuje Knittlová, je pro vědecký styl v angličtině totiž „typický složitý způsob vyčlenění rématu“ (2010: 156). Pro překlad do češtiny je však nezbytné réma identifikovat a označit ho, obvykle pozicí ve větě, „i když je na réma možno upozornit také lexikálně, případně specifickými syntaktickými konstrukcemi.“ (ibid.). Uvedu několik konkrétních příkladů, v nichž jsem réma převedla do češtiny právě přeřazením do závěrové části věty. Jedná se o tzv. konstitutivní posun, „objektivní, nevyhnutelný, k němuž dochází na základě rozdílů mezi jazykovým kódem originálu a překladu.“ (Gromová 2009: 58).

Jedním ze způsobů vyjádření rématické pozice ve vědeckém stylu je použití syntaktické vytýkací konstrukce s předrážkou *it is...*:

*Incidentally, it is not just the fundamental teaching of rebirth that would be cast out in this 'scientific' Buddhism: so too would be the related teaching of karma. (O: 22)*

*Takový ‚vědecký‘ buddhismus by mimochodem nezavrhl jenom základní učení o reinkarnaci; stejně by dopadlo i související učení o karmě. (P: 12)*

V tomto úryvku bych ráda upozornila i na další druh překladatelského postupu. V překladu jsem v první části věty převedla pasivum na aktivum (postup modulace, viz níže) a potřebovala se v druhé části věty vypořádat s tím, jak převést sloveso *be* s elipsou *cast out*. Pro rozrůznění výrazu jsem vybrala sloveso *dopadnout*, jehož prostřednictvím došlo ke změně perspektivy (tedy další modulaci). Oba výrazy mají podobně výraznou expresivní konotaci.

Podobným způsobem jako předrážka *it is* běžně funguje i *there* v postavení podmětu. Následující věta je také příkladem překladatelského postupu transpozice – substantivum nachází svůj protějšek v českém slovesu:

*Perhaps most troubling of all, there is a hardening against religion in modern culture. (O: 101)*

*Nejznejpokojivější asi je, že moderní kultura se vůči náboženství zatvrzuje. (P: 21)*

V jiných případech bylo réma označené lexikálně:

*In any event, it's really only the first days of the dharma in the West. (O: 101)*

*Tak jako tak je dharma na Západě teprve pár dní. (P: 21)*

V následujícím větě k rozklíčování tematicko-rématické struktury pomohlo užití výrazu *such*, který signalizuje téma, a pasiva s předložkovou vazbou *by*, které označuje réma:

*In such cases, it is easy enough to accept that such people might well be inspired by Buddhism after studying such disciplines. (O: 24)*

*V takových případech je poměrně snadné připustit, že tito lidé mohou po studiu podobných oborů najít inspiraci v buddhismu. (P: 13)*

V jiných případech byl k identifikaci rématu potřebný kontext:

*After all, one might wonder what could be the utility of a dharma that does not undermine our assumptions. (O: 132)*

*Přece jenom bychom se mohli ptát, jak užitečná by byla dharma, která by naše domněnky nezpochybňovala.* (P: 17)

### 3.4.1.2 Komplexní větné celky

Jedním z nejsložitějších problémů při překladu daného textu byl převod komplexních souvětí. Ta se objevovala především v částech, v nichž převládá odborněsdělná funkce a nejvíce se blíží vědeckému stylu (kapitola 3 a část kapitoly 5). Skutečnost, že angličtina je oproti češtině nominálnější a snáze utváří hutné větné konstrukce za pomoci polovětných vazeb, byl zde ještě komplikován tím, že autor ve svém výkladu tíhne ke zvláště dlouhým souvětím s řadou vsuvek. Ve vědeckém stylu je obecně důležité „přesné a srozumitelné převedení věcné informace, takže překladatelé mohou rozbíjet větné celky a přestavovat je, je-li to v zájmu lepší srozumitelnosti. (...) Primární je obsah, který bývá často obtížně pochopitelný, a překladatel nesmí porozumění textu ztěžovat ještě těžkopádnými, složitými, spleťnými větnými konstrukcemi“ (Knittlová 2010: 159).

Zároveň však bylo nutné vzít v úvahu, že text má mimo jiné i poetickou funkci a syntaktická členitost je projevem autorského stylu. Každý případ jsem tedy posuzovala zvlášť a při převodu do češtiny jsem se často nedokázala vyhnout tzv. individuálním posunům. Posun tohoto typu je projevem překladatelova idiolektu, je subjektivní, „vychází z interpretace originálu a je projevem překladatelské poetiky či záměru“ (Gromová 2009: 59).

Zde je jeden z příkladů: již dříve zmíněné souvětí s několika vsuvkami o 74 slovech jsem v zájmu srozumitelnosti rozdělila do dvou vět.

*In short, it is our attachment to the idea of ourselves as a static fixed entity, one bounded around either by God (which is, in general terms, the view of 'theists') or the sleep of non-existence (which is generally the view of 'materialists'), that makes us resist the truth of rebirth, which is, finally, nothing more than the truth that all reality is process – a process in which, ultimately, there are no radical discontinuities.* (O: 22)

*Zatím lpíme na představě, že jsme stálou a neměnnou entitou, ze všech stran obklopenou buď Bohem (což je obecně pohled 'teistů'), nebo spánkem neexistence (což je obvykle náhled 'materialistů'). Kvůli této připoutanosti odmítáme akceptovat pravdu o znovuzrození, která nakonec není ničím jiným než faktem, že veškerá*

*skutečnost má povahu procesu; procesu, který v konečném důsledku nenarušují žádné zásadní nespojitosti. (P: 12)*

Aby to bylo možné, musela jsem posílit kohezi (*kvůli této připoutanosti*), ale také využít celé řady překladatelských postupů. Vidíme zde například transpozici, při níž se podstatné jméno *attachment* mění ve sloveso *lpět* (nutno dodat, že výrazy *attachment*, *lpění* i *připoutanost* jsou buddhistické termíny). Vynecháním překladu spojení *in short* došlo k individuálnímu posunu (odpovídající výraz *zkrátka* u tak složité myšlenkové konstrukce po rozdělení do dvou vět už nedával smysl). K této konkrétní pasáži se ještě vrátíme, protože mimo jiné obsahuje aluzi na Shakespearovu hru *Bouře*.

Rozdělila jsem i několik kratších souvětí, aby v češtině zněla přirozeně. V takových případech se jednalo o posun na pomezí konstitutivního a individuálního.

*I didn't expect anybody, whether my parents, teachers or priest, to understand, and they did not. (O: 3)*

*Nečekal jsem, že to někdo, ať už moji rodiče, učitelé nebo kněz, pochopí. A také nepochopili. (P: 8)*

Běžné konstitutivní posuny jsou potřeba v případě převodu anglických polovětných vazeb. Zmíním za všechny alespoň jeden případ, v němž jsem přítomné participium nahradila parataktickým souvětím:

*By the end of 1967, I had made it as far as London, visiting the Arts Lab in Covent Garden... (O: 3)*

*Koncem roku 1967 jsem se dostal až do Londýna a navštívil Arts Lab, nezávislé kulturní centrum ve čtvrti Covent Garden... (P: 8)*

Zde jsem také doplnila vnitřní vysvětlivku (*nezávislé kulturní centrum ve čtvrti...*). O tomto typu explikace se ještě zmíním dále.

Transformace (změna syntaktické struktury) byla nezbytná také v případě těsného apozičního přístavku s předložkovým spojením *of*, pro který čeština postrádá strukturální ekvivalent. Obvyklé způsoby převodu, tedy adjektivní modifikace nebo přirovnání, by měly

negativní vliv na plynulost a čtivost, přistoupila jsem tedy k volnějším překladu. K této části věty se však ještě vrátíme, protože obsahuje další aluzi.

*(...) this mighty colossus of a schoolmaster (...)* (O: 2)

*(...) imponantní kolos nad katedrou (...)* (P: 7)

### 3.4.1.3 Pasivum

Pro odbornou komunikaci v angličtině i češtině je charakteristické využívání pasiva ve větší míře než v jiných typech komunikace. To je patrné i v rozdílu v množství těchto tvarů různých částech knihy *Wisdom in Exile*. V úvodní a závěrečné kapitole se pasivum objevuje jen výjimečně, ve třetí a páté kapitole je častější. Pasivum v angličtině plní i jiné funkce než v češtině, je například prostředkem tematicko-rématického členění věty, jak jsme viděli výše. Čeština oproti tomu disponuje řadou jiných prostředků, jak pro vyjádření stupňů výpovědní dynamičnosti, tak pro další funkce, pro něž je pasivum v angličtině obligatorní. V češtině je tedy pasivum méně časté (Dušková 1999: 176). Případnou změnu slovesného rodu z činného na trpný je proto obvykle možné označit za konstitutivní posun, který patří do kategorie překladatelských postupů označovaných jako modulace.

*Discreet mention is also made of the President's deep friendship with His Holiness the Dalai Lama (...)* (O: 1)

*Padne i diskrétní zmínka o tom, že ho poji hluboké přátelství s Jeho Svatostí dalajlamou (...)* (P: 7)

Často bylo možné pasivum ponechat, ale využít jeho reflexní formu, kterou čeština disponuje:

*The traditional analogy employed for this positive approach to them is that of a vessel placed the right way up so that it can be filled with water.* (O: 44)

*Pro takový pozitivní přístup k dharmě se tradičně používá analogie nádoby, která je postavena správně, aby se dala naplnit vodou.* (P: 15)

#### 3.4.1.4 Čas

Dalším systémovým rozdílem mezi angličtinou a češtinou je kategorie času. Především v kapitole 1, v níž se prolíná množství časových rovin, bylo nutné dbát na to, aby sled událostí zůstal i pro českého čtenáře přehledný. Ne vždy bylo možné jednoduše signalizovat předčasnost a následnost dějů; někdy to však ani nebylo nutné. Nejčastěji jsem časové určení vyjádřovala pomocí adverbial:

*An English monk, the Venerable Pannavadho, had presided over the celebrations of Buddha's birthday (...) (O: 2)*

*Anglický mnich, ctihodný Pannavadho, tenkrát předsedal oslavám Buddhových narozenin (...) (P: 7)*

#### 3.4.2 Lexikální rovina

Nejkomplexnějším problémem na lexikální rovině byl převod tibetských termínů a jmen.

##### 3.4.2.1 Transkripce a transliterace

Pro transkripci a transliteraci tibetštiny se v češtině používají především dva systémy. Tím hlavním je mezinárodní systém transliterace dle Turrella Wylieho, obvykle nazývaný jednoduše *Wylie*. Ten umožňuje převést původní grafickou podobu slova do latinky a tím odlišit četná tibetská homofona. Tento systém zápisu je ovšem pro laika nečitelný (př. známé slovo lama – učitel – se přepisuje jako *bla ma*), proto se v ne odborných textech vyskytuje zřídka a v akademických publikacích bývá zvykem tibetštinu uvádět v domácí transkripci a *Wylie* transliteraci doplnit například do závorky. V knize *Wisdom in Exile* najdeme transliteraci pouze v poznámkách na konci, kde slouží k jednoznačné identifikaci citací; v samotném textu jsou termíny i propria transkribována.

Tím se dostáváme k druhému systému, který slouží pro transkripci tibetštiny do češtiny. Pravidla pro něj navrhl český tibetolog a sinolog Josef Kolmaš. Ač v akademické sféře bývají obvykle dodržována, v ne odborných textech se bohužel plně neprosadila. Neexistence závazných pravidel, spolu s faktem, že s řadou tibetských slov se veřejnost setkává především

v transkripci anglické, může být důvodem, proč způsob přepisu tibetských slov v češtině značně kolísá.

Ve svém překladu jsem se rozhodla držet se způsobu zápisu, jak ho navrhl Kolmaš, k tomu bylo někdy potřeba pátrat po původní tibetské podobě slova. Ve většině případů se jednalo o propria, především antroponyma. Z tibetštiny se přepisují ale také tituly jako lama nebo rinpoče, které angličtina na rozdíl od češtiny tradičně uvádí s velkým počátečním písmenem. Několik příkladů pro ilustraci:

<u>anglická transkripce</u>	<u>Wylie transliterace</u>	<u>česká transkripce</u>
Sakya Trizin	<i>sa skya khri 'dzin</i>	Sakja Trizin
Jetsun Milarepa	<i>rje btsun mi la ras pa</i>	Džetsün Milarepa
Patrul Rinpoche	<i>dpal sprul rin po che</i>	Patrul rinpoče
Nyingma	<i>rnying ma</i>	Ňingma

Nesnadná situace by nastala u jména samotného autora. Své tibetské jméno používá výhradně v anglické transkripci. Vzhledem k tomu, že se jedná o běžné tibetské antroponymum, není těžké dohledat jeho původní grafickou podobu, Wylie transliteraci (*bla ma byams pa mtha' yas*), a z ní odvodit zápis dle Kolmašova systému (lama Džampa Thajä). Otázkou však zůstává, zda toto jméno převádět stejným způsobem jako ostatní tibetská jména, nebo ho ponechat v původní podobě, jako u jmen původně psaných latinkou. Pro jednoznačnost výslovnosti bych dala přednost tibetskému původu jména a vybrala metodu Kolmašovy transkripce.

Anglický přepis jsem naopak ponechala v poznámce u jména vydavatele Ngawang Topgay, které je součástí bibliografických údajů k citované knize. Původní zápis zůstal také u italského jména Pinocchio. Jednak proto, že u jazyků, které využívají zápis latinkou, se obvykle přepis nemění, tak proto, abych v případě jména pohádkové postavy navázala na překladovou tradici (Levý 2012, 142-143), v níž tradiční řešení zachovává původní italský zápis. Při skloňování anglických proprií zakončených na *-c* či *-co* jsem zvolila různé postupy podle toho, který je u daného jména obvyklejší. Proto v názvu San Francisco v nepřímých pádech měním *-c-* na *-k-* (v *San Francisku*), jméno Kerouac však i v nepřímých pádech ponechávám s *-c-*.

Výjimečně se objevily také pojmy ze sanskrtu, při jejichž transkripci jsem se řídila pravidly akademických publikací (Strnad 2008: 1047–1051). Ta se podobně jako u tibetštiny mnohdy neshodují s obvyklým laickým zápisem. Jedná se například o slovo *yogin*, které se správně přepisuje jako *jógin*.

### 3.4.2.2 Terminologie

Jak zmiňuje například i indolog a překladatel Dušan Zbavitel na konci svého překladu knihy *Úvod do tibetského buddhismu*, v užívání buddhistických termínů „vládne v naší literatuře značná nejednotnost“ (Powers 2009, 471). To platí jak pro buddhismus obecně, tak pro jeho tibetské školy. Terminologie spojená s tibetským buddhismem do češtiny v naprosté většině případů přichází přes anglické překladové texty, jejichž množství, ne vždy však kvalita, výrazně převyšuje přímé překlady z tibetštiny, o něž se zasloužil především Josef Kolmaš.

Když se původní buddhistické texty v 8. a 9. století překládaly ze sanskrtu a dalších jazyků do tibetštiny, vznikly z popudu tehdejších panovníků lexikální a terminologické příručky, které pomohly buddhistickou terminologii vytvořit a sjednotit (Berounský 2013). V angličtině se zásluhou větších překladatelských skupin a vydavatelství (například *Padmakara Translation Group*, *Berzin Archives*, *Wisdom Publications*) terminologie alespoň u nejčastějších pojmů tibetského buddhismu částečně ustálila. V České republice však zatím neuspěl ani Kolmaš, ani vydavatelství *DharmaGaia*, ani například Miltner, který se metodou kalkování pokoušel vytvářet novotvary, které by nejlépe zachytily původní význam – například *držmo* pro termín *dharma* (Miltner 2002: 93). Proto téměř každý český badatel, překladatel, tlumočník či představitel buddhistické školy používá jinou terminologii. Shoda panuje jenom u některých základních pojmů, jako je *útočiště* (v angličtině *refuge*), pomíjivost (*impermanence*), prázdnota (*emptiness*) apod. Často se objevují výpůjčky, u nichž se v češtině i v angličtině můžeme setkat s několika alternativními verzemi – například *karma*, *karman* (obojí ze sanskrtu), či *kamma* (z jazyka pálí). Podobně je tomu u výše zmíněného slova *dharma* (sanskrt) versus *dhamma* (pálí). Vzhledem k tomu, že jazykem pálí byly psané především *théravádové* texty, zatímco tibetský buddhismus patří k tzv. *mahájáně*, je v našem případě potřeba vycházet ze sanskrtské verze.

Stejně jako v otázce transkripce, jako primární zdroj terminologie jsem si vybrala díla a překlady Josefa Kolmaše. Pokud se mi v nich nepodařilo termín dohledat, přihlížela jsem k překladům Dušana Zbavitele. Nedávno vydaná kniha *Slova mého dokonalého učitele* (Dpal-

sprul 2021), obsahuje jak aktuální překlad dvou citací použitých v textu lamy Džampy, tak rozsáhlý slovníček. I zde jsem termíny ověřovala.

Mezi termíny patří i poměrně nenápadné výrazy, například *view (náhled)*, *four elements (čtyři elementy)*, *disturbing emotions (negativní nebo rušivé emoce)* či *listen (naslouchat)*. Název buddhistické filozofické školy *Mind Only* nemá v češtině ustálený překlad, proto jsem ho pro jednoznačnost v překladu doplnila původním sanskrtským výrazem *čittamatra*:

*These tendencies are then carried forward in the mindstream, as the thinkers of the 'Mind Only' system of tenets have described (...) (O: 23)*

*Tyto tendence se poté přenášejí dál v proudu mysli, jak popsali filozofové školy čittamatra (,pouhá mysl') (...) (P: 12)*

Pro správný překlad bylo v několika případech nutné prostudovat i související buddhistickou filozofii. V následující ukázce používá autor slovo *corollary* ve významu, který uvádí jen některé slovníky. Nejedná se totiž o běžný význam důsledku nebo následnosti, ale o paralelu či protějšek (Merriam-Webster 2022). Buddhistická teorie totiž za příčinu tzv. nectnostných činů považuje touhu, hněv a nevědomost a za příčinu tzv. ctnostných činů v podstatě opak těchto tzv. emocí (Gampopa 2017, 82-83)

*Thus, if one traces the evolution of any particular action, it begins as a mental intention, whether non-virtuous or virtuous – that is to say, contaminated with the poisonous emotions of desire, hatred and ignorance or motivated by their virtuous corollaries. (O: 22)*

*Kdybychom se dopátrali, jak kterékoliv konkrétní jednání vzniklo, viděli bychom na počátku mentální záměr, buď nectnostný, nebo ctnostný – tedy buď znečištěný škodlivými emocemi touhy, nenávisti a nevědomosti, nebo motivovaný jejich ctnostnými protějšky. (P: 12)*

### 3.4.2.3 Opakování slov

Kapitola 3 opakuje slova *Buddha*, *Buddhist* a *Buddhism* na prostoru přibližně sedmi stran padesátkrát. Tak časté opakování výrazů by v češtině i v odborném textu působilo stylisticky neobratně. Jelikož se jedná o vlastní jméno a termíny, jediné dostupné synonymum bylo slovo

*dharma* namísto spojení buddhistické či Buddhovo učení. Obrátila jsem se tedy i na další postupy:

*While science itself is not dangerous for the Buddha's teaching, what is dangerous is when the call for a 'scientific Buddhism' is actually an insistence that Buddhism must accord with the materialist propositions of 'scientism'. To insist that Buddhism must accord with principles that are, in fact, philosophical tenets of materialism (going beyond the proper scientific praxis of science) would be to contradict the essential philosophical views of Buddhism. Such a Buddhism would be no Buddhism. It would be a shrunken, desiccated apology for Buddhism, denuded of core Buddhist teachings.*  
(O:21)

*Ač věda samotná Buddhovo učení nijak neohrožuje, nebezpečné by bylo, pokud by volání po ‚vědeckém buddhismu‘ ve skutečnosti znamenalo nátlak, aby buddhismus neodporoval materialistickým tezím ‚scientismu‘. Trvat na tom, že dharma musí být v souladu s principy, které jsou v podstatě filozofickými dogmaty materialismu (a nedrží se v mantinelech náležité vědecké praxe), by odporovalo jejím základním filozofickým principům. Takový buddhismus by nebyl buddhismem. Zbyla by jenom scvrklá, vysušená, chabá náhražka, okleštěná o stěžejní Buddhova učení. (P: 11)*

V prvním označeném případě jsem konkretizovala a konkrétnějším termínem *dharma* nahradila obecnější pojem *buddhismus*. Podruhé jsem použila zájmeno. Britský neformální idiom *to be an apology for* vyžaduje předmět, proto autor musel slovo *Buddhism* znovu zopakovat. V češtině to nutné není a já si tedy mohla dovolit výraz vynechat, aniž by text ztratil kohezi.

Pro rozrůznění výrazu je potřeba, aby překladatel při převodu z nominálnější angličtiny různými synonymy obměňoval také slovesa. Nejčastěji přitom dochází ke specifikaci a nejinak tomu bylo i v mém překladu:

*One might say at this point that the Buddhist teaching of rebirth is too remote from our experience (...)* (O: 22)

*Zde by někdo mohl namítnout, že učení o reinkarnaci jsou naší zkušenosti příliš vzdálená (...)* (P: 12)

Většinu lexikálních jednotek s expresivní konotací se podařilo převést za pomoci českých přímých či částečných ekvivalentů, přičemž docházelo jen k mírným posunům ve formě zesílení či zeslabení účinku. Také obrazná vyjádření většinou měla odpovídající protějšek v češtině. Pokud tomu tak nebylo, musela jsem hledat vyjádření s ekvivalentním účinkem, případně kompenzovat na jiném místě:

*So much, incidentally, for materialism's 'cutting edge' modernity – a notion advanced solely to intimidate us in to thinking that it's the irresistible wave of the future.*

(O: 20)

*Toliko mimochodem k tomu, jak je materialismus supermoderní – což je výraz, který nás má zastrašit a vyvolat v nás přesvědčení, že do budoucnosti vede jen tato cesta.*

(P: 10)

Volnější překlad jsem zvolila v případě příběhu o žabákovi, kde jsem využila možnosti češtiny, která na rozdíl od angličtiny umožňuje rozlišení žab různého pohlaví. Specifikace hyponymem žabák a změna pohlaví druhé žáby zde nenaruší funkci příběhu a pomůže snadněji identifikovat jednotlivé postavy. Tak jsem se mohla vyhnout neobratnému určování postav, které bylo nutné v angličtině:

*There's an old story about a frog. He's lived all his life in a well, but one day another frog appears at the top of the well. They get talking and the strange frog tells the old one that he's come from somewhere called 'the Ocean'. (O: 43)*

*Povím vám jeden starý příběh o žabákovi. Celý život žil spokojeně ve své studni, dokud se jednoho dne nahoře na roubení neobjevila cizí žába. Dali se do řeči a žába povídá, že přichází z dálky, kde je něco, čemu se říká ,oceán'. (P: 15)*

### 3.4.3 Pragmatická rovina

#### 3.4.3.1 Kulturní realie

Většina reálií spojených s angloamerickou kulturou je zmíněna v první kapitole. Některé z nich jsou spjaty s presupozicemi původního adresáta a v nové komunikační situaci bylo vhodné tyto presupozice vyrovnat. Aby překlad zůstal transparentní, vyvarovala jsem se poznámek překladatele a v případě nutnosti explikovala za pomoci vnitřní vysvětlivky.

*(...) His Honour Judge Christmas Humphreys QC, the President of the Society, and an imposing figure as befits an Old Bailey judge. (O: 1)*

*(...) Jeho Ctihodnost soudce Christmas Humphreys, prezident společnosti, královský soudní rada a impozantní postava, jak se patří na soudce Hlavního trestního soudu Anglie a Walesu. (P: 7)*

Titul QC, uvedený za jménem, jsem v tomto případě explicitovala, přesunula v rámci věty do přirozenější pozice a později českou obdobu titulu ještě jednou využila pro zdůraznění ironie a zjednodušení orientace mezi postavami:

*Discreet mention is also made of the President's deep friendship with His Holiness the Dalai Lama, to whom His Honour had been able to impart much sage advice. (O: 1)*

*Padne i diskrétní zmínka o tom, že ho poji hluboké přátelství s Jeho Svatostí dalajlamou, jemuž královský soudní rada v minulosti udělil nejedno moudré doporučení. (P: 7)*

Explicitace jako individuálního posunu jsem se dopustila také ve větě, v níž autor odkazoval na starou anglickou koledu, u nás téměř neznámou, a zároveň i na symbol buddhismu ve formě tzv. tří klenotů (Thaye 2022). Namísto aluze na píseň jsem zesílila symboliku buddhismu a estetickou roli aluze kompenzovala použitím přirovnání:

*Meanwhile, outside, the waves of the Pacific Ocean are pressing upon the shoreline, and I can see three ships on the horizon. (O: 101)*

*Venku mezitím vlny Tichého oceánu dorážejí na břeh a na obzoru jako klenoty plují tři lodě. (P: 21)*

V souladu se zachovávajícím principem a vzhledem k tomu, že většina toponym ve zdrojovém textu nemá oficiální český protějšek, jsem místní názvy převzala v původní podobě.

#### 3.4.4 Intertextualita

Jedním z důležitých rysů zdrojového textu je intertextovost, ať už v podobě citací, tak ve formě nenápadných aluzí.

Dvě citace pocházely z knihy, která byla do češtiny nedávno přeložena, citovala jsem tedy z publikovaného překladu. Další dvě bylo nutné přeložit z angličtiny. Dodatečným krokem by mohlo být ověření překladu z původního zdroje, to by však otevíralo celou řadu dalších problémů, protože tibetské texty svou nejednoznačností připouštějí mnoho různých interpretací. Spolehla jsem se tedy na interpretaci autora.

Díky konzultaci s autorem jsem také věděla, že do textu vložil několik aluzí, nejčastěji na písňové texty Boba Dylana (ty jsou ve vybraných kapitolách čtyři). Jak ale odkázat na texty, které v češtině existují v mnoha verzích, přičemž skutečný obdivovatel tohoto zpěváka je bude znát spíš v angličtině? Jak konstatuje Levý, u hudebních textů navíc může denotativní význam být v překladu variabilním elementem (Levý 2012: 27). Po zvážení všech možností a pátrání po různých překladech těchto písní se objevilo řešení překvapivě snadné. Všechny Dylanovy texty do roku 2012 totiž přeložila Gita Zbavitelová v třísvazkovém díle *Bob Dylan: the Lyrics: texty: 1961-2012*. Jako invariant přitom zachovávala i denotativní význam, takže v nich i znalci původních písní texty snadno poznají. Zde uvádím některé zmíněné aluze a jejich překlady:

*It was in late 1972 that I came in from the wilderness and started to get serious about Buddhism. (O: 4)*

*Já se o buddhismus začal vážně zajímat na konci roku 1972, když jsem (jako Bob Dylan ve své písni) začal hledat úkryt před bouří svého dosavadního života. (P: 9)*

Zde se jednalo o první takovou aluzi, navíc další zmínky o Bobu Dylanovi i přímé citace z jeho písní zůstaly v nevybraných kapitolách. Proto jsem explicitovala víc než kdekoliv jinde, jak za pomoci vnitřní vysvětlivky v závorce, tak odkazem na titul písně (*Úkryt před bouří*)

místo na její citovaný text. Navíc jsem dovysvětlila význam, tedy že *wilderness* zde dle instrukcí autora znamená chaos jeho dosavadního života (Thaye 2022).

Jindy byla situace jednodušší:

*I'm gazing out the window of the Fairmont Hotel and recalling the past. (O: 101)*

*Hledím z okna hotelu Fairmont a vzpomínám na zašlé časy. (P: 21)*

Z komunikace s autorem vyplynulo, že měl v úmyslu na dvou místech odkazovat také na Shakespeara. Poprvé ve slovním spojení „mighty Colossus“, které mělo zaznít ve hře *Julius Caesar*, a podruhé ve spojení „bounded around“, které má odkazovat na závěr Shakespeareovy *Bouře* (Thaye 2022). Dostupné texty těchto her však zmiňovaná slovní spojení neobsahují. V prvním případě nacházíme pouze slovo *Colossus* a ve druhém spojení *rounded with a sleep* v podobném významu, v jakém se v knize objevuje ono *bounded around*. Rozhodla jsem se však respektovat záměr autora a pro inspiraci obrátila k překladům Martina Hilského. K větě, kterou Hilský překládá „Rozkročen stojí nad světem jako kolos“ (Shakespeare 2011: 1001) jsem odkázala alespoň takto:

*19: It was at the end of a class on Julius Caesar when this mighty colossus of a schoolmaster told me that someone who admired Bob Dylan as much as I did would certainly like Jack Kerouac... (O: 2)*

*Jednou, na konci hodiny o Juliu Caesarovi, na mě ten impozantní kolos nad katedrou zvolal, že člověk, který má tak rád Boba Dylana jako já, by jistě ocenil i Jacka Kerouaca. (P: 8)*

Podobně volně jsem postupovala i u verše „...život je jen ostrůvek, co ze všech stran je obklopený spánkem.“ (Shakespeare 2011: 1488):

*... it is our attachment to the idea of ourselves as a static fixed entity, one bounded around either by God (which is, in general terms, the view of 'theists') or the sleep of non-existence (which is generally the view of 'materialists')... (O: 22)*

*... jsme připoutaní k představě, že jsme stálou a neměnnou entitou, ze všech stran obklopenou buď Bohem (což je obecně pohled 'teistů'), nebo spánkem neexistence (což je obvykle náhled 'materialistů')... (P: 12)*

### 3.4.5 Další překladatelské problémy

Tím, že jsem vybrala jenom některé kapitoly z knihy, musela jsem se vypořádat s tím, že autor v textu odkazuje na části, které ve výběru nejsou. Aby překlad v nové komunikační situaci byl srozumitelný, rozhodla jsem se tyto odkazy vynechat. To bylo možné, protože se jednalo jenom o krátké zmínky, jejichž vynechání nemělo žádný negativní vliv na pochopitelnost sdělení. V jednom případě jsem odkazovanou myšlenku explikovala:

*I believe that such a presumption is prevalent in contemporary Western Buddhist circles as a result of the unacknowledged influence of the idea of progress, which we have discussed in the preceding chapters. (O: 47)*

*To, že takový neskromný pohled v současných západních buddhistických kruzích není výjimkou, je podle mého názoru důsledkem nepřiznaného vlivu myšlenky, že vše na světě vždy směřuje k pokroku. (P: 18)*

Není neobvyklé, že překladatel ve zdrojovém textu objeví chyby. Ve vybraných částech knihy *Wisdom in Exile* se jednalo o drobné nejasnosti, jako například vynechání magisterského stupně ve výčtu dosažených akademických titulů (v těchto případech jsem obvykle přistoupila ke zlogičtění), ale v jednom případě i o chybu ve jméně, díky níž se originál namísto buddhistického učitele *Russeļa Williamse* mohl omylem odvolávat na známějšího *Russeļa Williamse*, odsouzeného na doživotí za vraždu. V překladu jsem tedy chybu opravila.

U překladu nadpisů jsem váhala, zda ponechat jednoslovné názvy, nebo najít variantu, která by v češtině plnila stejnou funkci. Nakonec jsem po prostudování obvyklých názvů náboženských esejí v češtině došla k závěru, že územ jsou spíše víceslovné názvy. Náhrada nadpisů za český protějšek s předložkovou vazbou mi pomohla vyřešit další problém, a to, jak přeložit název *Meetings* tak, aby bylo zřejmé, že se jedná o plurál. To bylo podle mého názoru pro pochopení textu nezbytné.

Dále jsem se snažila o konzistenci v používání uvozovek a kurzivy. České dvojité uvozovky používám v případě přímé řeči a citací, které jinak od textu nejsou odděleny. U citací, které autor uvozovkami neoznačoval, protože jsou odděleny mezerou, odsazením a menším písmem, postupuji stejně jako on. Termíny, které byly původně v jednoduchých uvozovkách, přepisuji kurzivou. Stejně jsem postupovala i v případě pojmu *šoa*, který se v češtině na rozdíl od angličtiny píše s malým písmenem. Slova, která jsou uvozovkami

zvýrazněna z jiného důvodu, označuji jednoduchými českými uvozovkami. Tím dochází k určitému typu explicitace.

## 4 Závěr

Cílem této práce bylo přeložit vybrané kapitoly knihy *Wisdom in Exile. Buddhism and Modern Times* a v komentáři přiblížit, jakým způsobem jsem přistupovala k překladatelské analýze a vybraným překladatelským problémům. V předkladu došlo také k množství posunů, konstitutivních i individuálních, jejich různé typy a důvody jsem popsala za pomoci konkrétních příkladů.

V průběhu psaní bakalářské práce jsem se jako každý student musela vypořádat také s celou škálou emocí. Proto si zde dovolím i malou osobní poznámku: největší radost mi přineslo zjištění, že Gita Zbavitelová, dcera indologa a překladatele Dušana Zbavitele, skvěle přeložila všechny písňové texty Boba Dylana do roku 2012. Komentář k překladu mi tedy dal výjimečnou příležitost v jedné práci zmínit obě tyto české osobnosti.

Náročnost předkladu spočívala především v převodu složitých myšlenkových a syntaktických konstrukcí tak, aby výsledek zůstal funkčně ekvivalentní a transparentní. Musela jsem také čelit výzvám, které se souvisí s tématem tibetského buddhismu – neustálé terminologii, přepisu z asijských jazyků a dalším vrstvám významů, které na první pohled nebyly zřejmé.

Autor k tématu navíc přistupuje neobvyklou nesmlouvavostí a sarkasmem. Výběr této knihy mi tedy pomohl vyzkoušet si práci s celou řadou problémů, s nimiž je možné se v praxi setkat. Praktický charakter práce mi pomohl upevnit si znalosti z bakalářského studia a celkově tedy hodnotím celý proces jako velmi přínosný.

## 5 Seznam použité literatury

### Primární literatura:

THAYE, Lama Jampa, 2017. *Wisdom in Exile: Buddhism and Modern Times*. Dechen Foundation. ISBN: 978-0-9987507-2-9

### Sekundární literatura

#### Translatologie a stylistika

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-961-4

GROMOVÁ, Edita, 2009. *Úvod do translatologie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-8094-627-2

KNITTLOVÁ, Dagmar, et al., 2010. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-244-2428-6

JAKOBSON, Roman, 1995. *Lingvistika a poetika*. In: JAKOBSON, Roman, ČERVENKA, Miroslav. ed. *Poetická funkce*. Jinočany: H & H, s. 74–105. Artes et litterae. ISBN 80-85787-83-0

JELÍNEK, Milan a Marie KRČMOVÁ, 2017. *Esejistický styl*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ESEJISTICK%C3%9D%20STYL>

LEVÝ, Jiří, 2012. *Umění překladu*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof. ISBN 978-80-87561-15-7

NORD, Christiane, 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.

POPOVIČ, Anton, 1975. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. 2. vyd. Bratislava: Tatran.

VILIKOVSKÝ, Ján, 2002. *Překlad jako tvorba*. Praha: Ivo Železný, 2002. ISBN 80-237-3670-1.

## Slovníky, příručky a korpusy

Anglicko-český největší slovník [online], 2017. verze 6.0. Lingea [cit. 2022-04-30].

Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/anglicko-cesky>

Cambridge Dictionary [online], 2022. Cambridge University Press [cit. 2022-05-08].

Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/>

BENKO, Vladimír, 2015. *Araneum Bohemicum Maximum, verze 15.04* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>

DeepL [online], 2022. DeepL SE [cit. 2022-04-20]. Dostupné z:

<https://www.deepl.com/translator>

DUŠKOVÁ, Libuše, 2006. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 3. vyd. Praha: Academia. ISBN 80-200-1413-6

*Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2021). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. [cit. 2022-30-04]. Dostupné z <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

KLÉGR, Aleš, 2007. *Tezaurus jazyka českého: slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-920-1

KLÉGR, A., M. Kubánek, M. Malá, L. Rohrauer, P. Šaldová, D. Šebestová, M. Vavřín a A. J. Zasina, 2022. *Korpus InterCorp – angličtina*, verze 14 z 31. 1. 2022. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK [cit 2022-04-15]. Dostupné z <http://www.korpus.cz>

*Oxford Advanced Learner's Dictionary* [online], 10th edition. Oxford University Press [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Merriam-Webster [online], 2022. Merriam-Webster [cit. 2022-4-30]. Dostupné z:

<https://www.merriam-webster.com/>

QUIRK, Randolph, Sidney GREENBAUM, Jan SVARTVIK a Geoffrey N. LEECH, 1985. *A Comprehensive grammar of the English language*. London: Longman. ISBN 0-582-51734-6

## **Tibet, tibetština, sanskrt a buddhismus**

BEROUNSKÝ, Daniel, 2013. *Archaická tibetská literatura (7.-10. století)*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6359-4

DPAL-SPRUL, rinpoče, 2021. *Slova mého dokonalého učitele: průvodce k přípravným praxím Esence srdce neomezeného prostoru velké dokonalosti*. Druhé, opravené vydání. Praha: DharmaGaia. ISBN 978-80-7436-111-1

GAMPOPA, 2017. *Ornament of Precious Liberation*. Somerville, USA: Wisdom Publications. ISBN 978-1-61429-417-7

KOLMAŠ, Josef, 2000. *O přepisu (transliteraci) a výslovnosti (transkripci) tibetských slov*. In: Žagabpa, W.D., Dějiny Tibetu. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 388-390

KOLMAŠ, Josef. 2009. *Malá encyklopedie tibetského náboženství a mytologie*. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-394-7

KOLMAŠ, Josef, 2013. *Pojednání o věcech tibetských*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-386-3

MILTNER, Vladimír, 2002. *Malá encyklopedie buddhismu*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-111-6

POWERS, John, 2009. *Úvod do tibetského buddhismu: revidované vydání*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: Beta. ISBN 978-80-7306-388-7

STRNAD, Jaroslav, 2008. *Dějiny Indie*. Vyd. 1., dopl. [i.e. 2. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Dějiny států. s. 1047–1051

WILLIAMS, Paul, 2011. *Buddhistické myšlení*. Přeložil Dušan ZBAVITEL. Praha: ExOriente. ISBN 978-80-904246-8-5

WYLIE, Turrell. A Standard System of Tibetan Transcription. *Harvard Journal of Asiatic Studies*. Cambridge: Harvard-Yenching Institute, December 1959, 22, s 261-267. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2718544>

## Další zdroje

Časopis Svět Dharmy – buddhismus a současnost. 2022 [online]. [cit. 2022-04-01]. Dostupné z <https://www.donio.cz/casopis-svet-dharmy-buddhismus-a-soucasnost>

DUKA, Dominik, 2022. *Nepodporujte je! Aneb jak pomoci znásilněným Ukrajinkám?* [online]. [cit. 2022-05-04]. Dostupné z: <https://blog.aktualne.cz/blogy/dominik-duka.php?itemid=42525>

DUŠKOVÁ, Libuše, 1999. The Passive Voice in Czech and in English. In: DUŠKOVÁ, Libuše. *Studies in the English Language. Part 1*. První vydání. Praha: Karolinum. s. 149-182

DYLAN, Bob, 2018. *Bob Dylan: the Lyrics: texty: 1961-2012*. V tomto překladu první vydání. Přeložila Gita ZBAVITELOVÁ. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-2628-0

GIBSON, Todd a David STOTT. *Buddhadharma and Contemporary Ethics. Religion (London. 1971)* [online]. London: Elsevier, 1993, **23**(2), 183-187 [cit. 2022-04-30]. ISSN 0048-721X. Dostupné z: doi:10.1006/reli.1993.1016

LEWIS, C. S., 1952. *Mere Christianity*. London: Geoffrey Bles

LEWIS, C. S., 2008. *K jádru křesťanství*. 2. vyd. Praha: Návrat domů.

SHAKESPEARE, William, 1994. *The Complete Works of William Shakespeare* [online]. Urbana, Illinois: Project Gutenberg. [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://www.gutenberg.org/files/100/100-h/100-h.htm>

SHAKESPEARE, William, 2011. *Dilo*. Přeložil Martin HILSKÝ. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1903-5

THAYE, Lama Jampa, 2013. We Are Not Kind Machines [online]. *Tricycle*. New York: Tricycle Foundation. [cit. 2022-4-30]. Dostupné z: <https://tricycle.org/trikedaily/scientific-buddhism-lama-jampa-thaye/>

THAYE, Lama Jampa, 2018. Against “Common Sense” Buddhism [online]. *Tricycle*. New York: Tricycle Foundation. [cit. 2022-30-4]. Dostupné z: <https://tricycle.org/trikedaily/scientific-buddhism-lama-jampa-thaye/>

THAYE, Lama Jampa, 2020. *Wisdom in Exile* [online]. [cit. 2022-04-29]. Dostupné z: <https://rabsel.com/wisdom-in-exile/>

THAYE, Lama Jampa, 2021. Osobní komunikace [ústní sdělení]. 14.11.2021

THAYE, Lama Jampa, 2022. *Re: Wisdom in Exile - Translation for the bachelor's thesis*. E-mail z 21. 3. 2022

HALÍK, Tomáš, 2007. *Vzdáleným nablízku: vášně a trpělivost v setkání víry s nevírou*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-907-2

STÖRIG, Hans Joachim, 2007. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN 978-80-7195-206-0

STERLING, G. E. 2015. *Rethinking Christianity in the 21st Century*. [cit. 2022-05-01]. Dostupné z: <https://reflections.yale.edu/article/new-voyages-church-today-and-tomorrow/rethinking-christianity-21st-century>

## 6 Seznam příloh

Příloha I: Výchozí text